

VANDRA I SKÅNE

**EN NATUR- OCH
KULTURHISTORISK
VANDRINGSGUIDE
PILGRIMSVÄGEN**

LUND – S:T OLOF

VANDRA I SKÅNE

EN NATUR- OCH
KULTURHISTORISK
VANDRINGSGUIDE

LUND-S:T OLOF

MATZ JÖRGENSEN

Lund–S:t Olof / 95 km

1 : 375 000

VANDRA I SKÅNE · ETAPP 1 – 14

INLEDNING	07	⑥ HARLÖSA	62
VANDRARE PÅ VÄGEN	09	⑦ ÖVED	68
SKÅNE – EN NATUR- OCH KULTUR- HISTORISK ÖVERSIKT	17	⑧ BRANDSTAD	74
① LUND	22	⑨ ÖSTRA KÄRRSTORP	80
② HARDEBERGA	34	⑩ VOLLSJÖ	84
② HARDEBERGA – DALBY	38	⑪ FRÄNNINGE	90
③ DALBY	44	⑫ ANDRARUM	96
④ TORNA HÄLLESTAD	52	⑬ ELJARÖD	104
⑤ SILVÅKRA	58	⑭ SANKT OLOF	110

Röd gläda (Milvus milvus)

Välkommen till pilgrimsvägen mellan Lund och S:t Olof. Oavsett om du väljer att vandra hela leden på dryga nio mil eller föredrar en delsträcka så är du att gratulera. På din vandring kommer du att mötas av en sagolik natur, skiftande landskap, vackra kyrkor och en spännande kulturhistoria som sträcker sig 800 år tillbaka i tiden. Det är inte bara naturen och kulturhistorian som fascinerar, Lundaland och Österlen rymmer många trevliga människor som gärna pratar bort en stund. Om det emellanåt tycks långt mellan mötena har du i din guidebok en lika god som trogen följeslagare.

Vandra väl!

VANDRARE PÅ VÄGEN

Den första upprätta människan, *Homo erectus*, var en hominid som levde för två miljoner år sedan och en förfader till oss *Homo sapiens*. Det finns en naturlig koppling till pilgrimsvägen och *Homo sapiens*. Förutom att Carl von Linné själv lär ha vandrat på pilgrimsvägen gav han även den moderna människan sitt namn.

Naturforskaren Carl von Linné, prästsonen från Råshult i Småland, föddes 1707 och räknas som en av de mest inflytelserika personerna genom historien. *Systema naturae* – Linnés stora livsverk – publicerades 1735 och där han delade in djur, växter och mineraler i en naturlig ordning och namngav dem med släkt- och artnamn. Linné bringade helt enkelt ordning i naturen.

Linné var redan under sin livstid en berömdhet. Många hyllade honom, bland annat den franske filosofen Voltaire. Han fick med tiden flera "apostlar", som reste jorden runt och försåg sin läromästare med allt exotiskt naturen kunde erbjuda. Linné genomförde fem landskapsresor, varav den sista gick till Skåne år 1749. Uppdraget var att utforska landskapets egna naturtillgångar och i utilitistisk anda förhindra onödig import. Man talar om "Linnés öga", men han hade två och båda spejade lika skarpt. Han var sprungen ur en tid med ett holistiskt synsätt och Linné som ingen annan band samman betraktelser till en helhet. Linné dog 1778 och vilar i Uppsala domkyrka. Arvet efter prästsonen är stort och på din vandring stöter du på arter som systematiserats och namngetts av Linné, såsom vitsippa, *Anemone nemorosa*, tamkatten, *Felis catus*, och som sagt, *Homo sapiens*.

Pilgrimsvägen Lund - S:t Olof utvecklades under 1200-talet och ingick i ett större nät av pilgrimsvägar som täckte stora delar av Europa. Vägnätet utvecklades och förband exempelvis även den heliga Birgittas grav i Vadstena och helige Olofs grav i Nidaros. Men att vallfärda eller pilgrimsvandra går än längre tillbaka i tiden. I antiken var vallfartsorter som Modergudinnans tempel i Hierapolis i Syrien, Asklepiostemplet i Epidauros i Grekland och Dianas helgedom vid Nemisjön nära Rom flitigt besökta kultplatser.

En pilgrim (*lat: peregrinus, "främling"*) är en person som gör en pilgrimsresa till en helig plats och inom alla de större religionerna finner vi pilgrimsvandringar. Inom islam vallfärdar den rättrogne till den Heliga Moskén i Mekka. Hindun vandrar till Varanasi vid Ganges och buddisten till Buddha Gaya, även det i Indien, där Buddha anses ha nått total upplysning. Shinto har sitt Ise Grand Shrine, en av Japans många heliga platser. Kristendomens viktigaste pilgrimsmål är Jerusalem, Santiago de Compostela i Spanien och givetvis Peterskyrkan i Rom. Under medeltiden var pilgrimsvandrandet närmast en folkrörelse, man räknar med att en tredjedel av Europas befolkning genomförde en längre pilgrimsfärd. En notering i sammanhanget är att i samband med att reformationen infördes i Sverige förlorade pilgrimsresor sin status som bot för en försyndelse. I våra dagar är vandring längs med pilgrimsleder i hög grad religiöst betingat men vandrare på dessa historiska leder vittnar lika mycket om att få komma ut i naturen, ta del av en rik kulturhistoria, kontempera över livet eller en livskris. Naturen är som många upplevt en stor helbrägdagörare med mycket vishet.

Vagabonder, folk som vandrar omkring som synes planlöst utan mål och mening, har det funnits i alla tider. Skarorna har över tiden skiftat, främst beroende på det samhälleliga och ekonomiska klimatet. Sveriges första kända lösdriverilag är en stadga från 1303. Enligt denna föreskrevs alla som överraskades kring-

Trollskogen, Torna Hällestad

strykande utan jobb och pengar, att skaffa sig en tjänst. Om de inte ville det, eller inte lyckades, kunde de dömas till spöstraff och eller, vilket var vanligt förekommande i just Sverige, att få öronen avskurna.

Den svenska luffaren tillhör en begränsad period i Sveriges historia i från slutet av 1800-talet till strax efter 2:a världskrigets slut. Uppkomsten av luffare har sitt ursprung i den samhällliga förändringen som skedde under 1700- och 1800-talet, då befolkningen fördubblades och de som inte ägde någon mark eller bostad fyrdubblades. Anledningen till befolkningsökningen var som Esaias Tegnér myntade: "Freden, vaccinet och potäterna". Kriget hade tidigare hårt åderlåt it den manliga befolkningen, men även nymodigheter som potatisen och medicinska landvinningar gjorde att folk höll sig bättre vid liv. I dag förknippar vi främst luffaren med Astrid Lindgrens *Rasmus på Luffen* och den sorglösa figuren Paradis-Oskar. En annan litterär berömdhet är Harry Martinson, författaren gick både på sjön och på luffen under unga år. Vid en av sina vandringar blev han tagen för lösdriveri i Lund av detektivkonstapeln Carl Persson i Lundagård i Lund. Konstapeln förde den gripne till landsfiskalen som förhörde honom om hans göromål. Den unge intagne svarade att han utan framgång sökt hyra på ett skepp i Malmö och var nu på väg till Göteborg när han såg de två tornen från domkyrkan torna upp sig, nyfiken som han var av naturen gick han för att beskåda den arkitektoniskt och historiska intressanta byggnaden. Föga anade varken konstapeln eller landsfiskalen att de i den 17-åriga ynglingen framför sig hade en blivande ledamot av Svenska Akademien, hedersdoktor vid Lunds universitet och nobelpristagare.

Vad kan man lära sig av denna historia? Jo, att på Moder Jord och i Vår Herres hage finns det vandrare med skiftande bakgrund som historia och att slå följe en bit på vägen med en medvandrare oftast förhöjer upplevelsen.

Lunds Domkyrka ▷

formuleringen ”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten” inskriven i Sveriges grundlag. Allemansrätten omfattar mycket och kan vara svår att förhålla sig till - dock finns det en enkel grundregel som oftast räcker som rättesnöre; Aldrig störa – aldrig förstöra.

Snöra på dig dina vandrings skor, packa ränseln med något gott och ge dig ut i naturen – det är en fantastisk förmån och just vi i Skåne har begåvats med ett landskap som är gjort för vandring, från blommande rapsfält till ädelskogsklädda åsar, från klippig dramatisk kust till milsvida sandstränder, från pulserande städer till sömniga små charmiga byar, från ...

Martin Hellryd / Projektledare / Vandra i Skåne

Till sist ett par ord om Allemansrätten. Ett vackert ord – Allemans rätt. Vi som bor i Sverige tar den för given, tror allt som oftast att det är en mänsklig rättighet som en lag. Det första kan vi hålla med om, Allemansrätt borde vara en mänsklig rättighet men så är det dessvärre inte. Det är heller ingen lag utan en sedvanerätt. Sedvanerätten kan beskrivas som rätten att röra sig till fots, att tillfälligt övernatta och att plocka bär och svamp för husbehov. Om själva innebörden av allemansrätten går långt tillbaka i tiden så är uttrycket allemansrätt av senare datum, det etablerades i Sverige först efter andra världskriget. I och med den andra lagstiftade semestervecka önskade man från myndigheternas sida underlätta för befolkning, inte minst de som bodde i städerna, att komma ut i naturen. Sedan 1994 finns

Lunds Domkyrka

SKÅNE – EN NATUR- OCH KULTURHISTORISK ÖVERSIKT

Det skånska landskapet är inte bara ett utan flera landskap. Man kan tala om det kulturella som religiösa landskapet, liksom jordbrukets, skogens, och industrins landskap, för att endast nämna några. Att vandra i Skåne är att vandra i ett historiskt landskap som spänner över tusentals år. Landskapet i sig självt har på naturlig väg förändrats över tiden, och om vi bortser från de mer övergripande dramatiska geologiska förändringarna, kan man hävda att det var först med människans intåg som de stora förändringarna skedde. Skåne är därmed till största delen ett av människan hävdat landskap.

Det har passerat mer än 17 000 år sedan den ibland kilometer-tjocka inlandisen drog sig tillbaka och blottlade Skåne. Landhöjningen startade när tyngden av isarna släppte och dess enorma tryck och rörelse eroderade berg till olika jordmån.

Människan förde till en början ett nomadliv och jagade ren och hjort på tundran i gränsen av den borttynande isen. Först för ca 6 000 år sedan, under bondestenåldern blev människan bofast och inordnade sig i byar, ofta vid naturliga vattendrag som var viktiga för husbehov, vatten till djuren och bevattning av jordbruksmarken. Människor bodde kvar så länge åkrarna inte utarmats på näring och kunde sedan anlägga en ny by på annan plats. Invånarna var få och konkurrens om boplatser förekom sällan. Livet stod till självhushållning och i byarna fanns alla de hantverk som var nödvändiga. Någon större förändring skedde inte förrän 1000-talet då kristendomen etablerade sig och i århundradena därefter väx-

Dalby kyrka

er byar och städer fram. Under 1200-talet är Skåne etablerat i mängder av byar, de flesta med en kyrka i centrum efter kristendomens införande på 1000-talet. Byarna var inordnade med bondgårdar i klung- eller radbyar och jordbruk, näringar och handel stod mestadels till självhushållning. Skogen bredde ut sig och bestod av ädellövskog, främst ek och bok. Skåne var i stort ett konserverat landskap med små förändringar fram till de omvälvande skiftesreformerna under 1800-talet. Skogen blev allt mer använd och till slut överutnyttjad som virke, bränsle och som lövtäckt för djuren. Med skiftesreformerna fick Skåne en ny karta och bonden fick genom lantmätaren sammanhängande mark att odla. Den månghundraåriga bysamfälligheten löstes upp och kyrkans inflytande över individen minskades. Folk bestämde alltmer över sin egen jordlott, vad som skulle växa på åkrarna som maskinell investering. Det är inte fel att kalla denna förändring för den första genomgripande revolutionen i Skånes senare historia.

1800-talet blev även järnvägens tidsålder och med inspiration från England etablerades stadsbanorna med start 1856. De privata järnbanorna vidgade spindelnätet av järnväg och vid sekelskiftet 1900 var Skåne bland Nordeuropas järnvägstätaste regioner.

De talrika skånska godsens, med en förhistoria tillbaka till 1200-talet, har alltid haft stor påverkan i natur- och kulturlandskapet. Godsen gick i frontlinjen för nya innovationer, skogs- och jordbruk, och inte minst industriverksamheter, men lät sig även influeras av arkitektur, trädgårdsanläggningar och annan kultur från Europa. Renässans, franskklassicism och den romantiska parken är några av de stilar som avlöst varandra i exempelvis trädgårdskonsten. Skog planterades vid godsens, främst för jakt och rekreation, men sedan mer storskaligt. Det vedkrävande alunbruket i Andrarum avskogade regionen och på många håll yrde flygsanden över främst slättlandskapet i brist på träd som levande hägn. Kronoskogar planterades redan på 1700-talet men ett modernt skogsbruk kom först under tidigt 1800-tal. Natur-

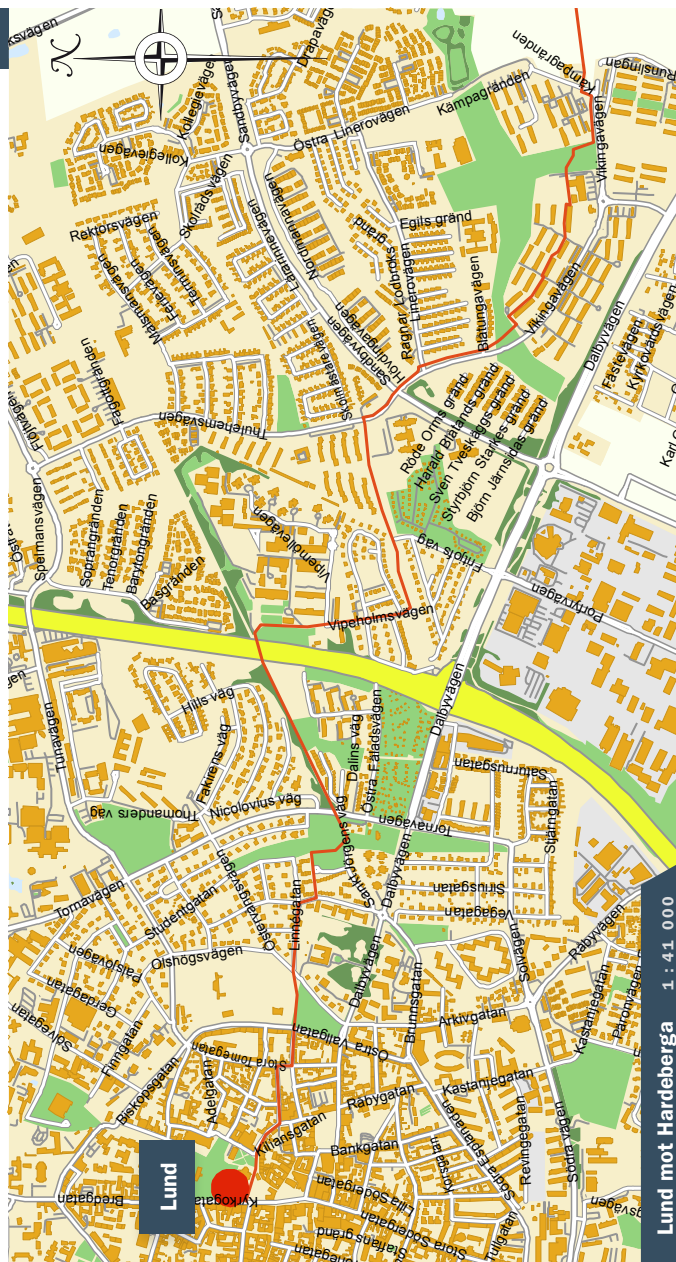

skyddsområden med bevarande av bland annat skog är en sen företeelse och Dalby Söderskog kan ses som ett exempel på en ny syn på naturen. Produktionslandskapet har också blivit till ett rekreationslandskap med skyddade skogar och andra natur- och kulturmiljöer.

Med järnvägssamhället såg Skåne sin andra revolution. Stationshuset blev den nya tidens viktigaste byggnad och spåren gick rakt in i framtiden. Tidigare isolerade orter fick nu kontakt med större städer och vidare ledde spåren ut i Europa med nya kulturkontakter till följd. Stationsområden anlades på tidigare utmark och industrierna följde i stickspåren på järnvägen. Stadsbanor, och senare privatfinansierade banor, med godsens många gånger pådrivare, gick hand i hand med industrialismen och bildade noder för transport till hamnområden av spannmål, animalieprodukter och andra varor. Industrialismen bredde ut sig under senare delen av 1800-talet och överflödiga statare och lantarbetare sökte sig till städerna. Drömmen om arbete blev inte alltid infriad och många emigrerade när övertaligheten blev för stor vid industrierna.

Skåne är som vi sett flera olika "landskap" med olika särarter som alla bildat grogrund för skilda verksamheter. Uppdelningen av skogsbygden i norr, mellanbygden och slättbygden i söder är en schematisk kartering men visar på hur handel och sjöfart har använt olika delar av Skåne för timmer, spannmål och andra varor och som lett till överskridande handel från söder till norr. Vandringleden mellan Lund och Sankt Olof ligger i slättlandet av Skåne och med några av Sveriges bördigaste jordar, däremellan böljande skogsklädda åsar. Skiftande natur men även olika landskap väntar den som ger sig ut på en vandring mellan Lund och S:t Olof. Landskap som leder till tankar över både tid och rum och som i sitt sammanhang speglar både en lång kontinuitet och en allt snabbare förändringstakt.

Matz Jörgensen / Historiker

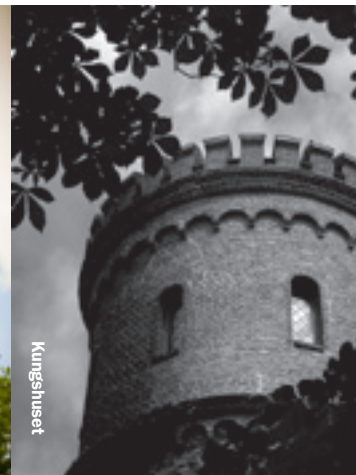

Lund mot Hardeberga 1 : 41 000

Esaias Tegnér

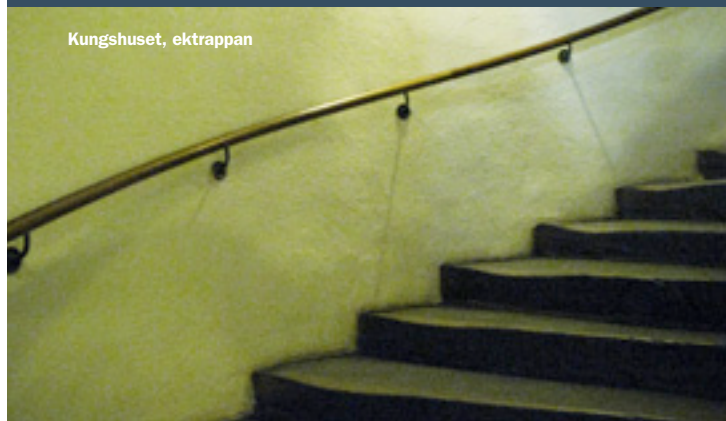
Kungshuset

① LUND

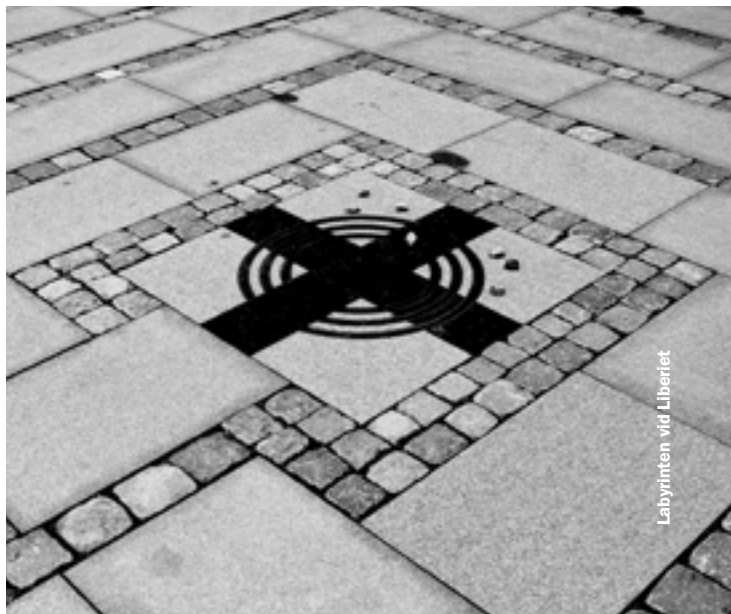
Vandraren mellan Lund och Dalby möter både det urbana och den närmast pastorala landsbygden. Det är 1000-årsstaden Lund som växer över sina breddar, kyrkbyn och säteriet i Hardeberga, Billebjers gamla stenbrott, det åldersdigna Sjöstorp, naturskönheten i Dalby hage och orten Dalby med Nordens äldsta stenkyrka, gästgiveri och andra historiska begivenheter.

Kungshuset, ektrappan

Vandringsleden tar sin start i Lund, en stad med medeltida anor och intressant historia. Mest tongivande är stadens kyrkor, dess anrika universitet från 1600-talets slut men även skilda hantverk och handel som gav staden dess prägel och liv. Lunds sjudande stadsliv skyddades av en stadsmur som än idag delvis är synlig i Stadsparken, och dess forna sträckning lever kvar i Östra Vallgatan. Kvar från äldre tid finns även domkyrkan, Liberiet, Kungshuset

och planläggningen av Lundagårdsparken. Domkyrkan uppfördes på 1000-talet och fick en än större kyrka när Lund blev ärkebiskopsäte på 1100-talet. Efter reformationen revs murarna och långt senare tog arkitekt Brunius även bort överflödiga byggnader för att framhäva kyrkans monumentalitet. Liberiet är som namnet antyder (Liber: bok) domkapitlets tidigare bibliotek och byggnaden är från 1400-talet. Under universitetets tid benämndes byggnaden för

Gamla akademien och medicinerna använde en tid lokaler för dissekering av människroppar. Gymnastikens fader, Per Henrik Ling hade under 1800-talet fäktlektioner i huset för främst adliga studenter där bland annat fäktning ingick i en adelspersons studier. Idag är huset pilgrimsplats och utanför kan man vandra i en meditativ labyrint och finner man rätt väg när man ett stenlagt kors. Lunds universitet grundades 1668 och fick nuvarande Lundagårdshuset som

huvudbyggnad. Utrymmen blev tidigt ett problem och för att råda bot på det, användes olika kapell i domkyrkan för undervisning. Lundagårdshuset, byggt 1584 och har fram till universitetets födelse inhyt privatpersoner och kyrkliga dignitärer. I Lundagårdshuset hade rektorn och universitetsstyrelsen sin mötesplats och i Carolinasalen skedde disputationer och högtidliga tillställningar. Huset hade även lokaler för undervisning och där förvarades likaså

universitetets naturhistoriska samlingar. Under 1700-talet byggdes en anatomisk teater i byggnaden för anatomiska observationer och problemet kvarstod med många verk-samheter inträngda på allt för liten plats och en anatomisk odör som bör varit obeskrivlig. Den bågnande ektrappan i byggnadens traptorn sägs ha burit upp den ridande kungen Karl XII:e, men när trappan snickrades 1728 av snickaren Per Nilsson, hade kungen redan vilat ett decen-nium i sin grav. Tornet användes i äldre tid för astronomiska observationer. Tornet lutar något och blir därmed till ett Lundensiskt Pisa. Universi-tetsplatsen bakom Lunda-gårdshuset var i äldre tid botanisk trädgård och även medicinsk trädgård, Hortus medicus, för undervisning i

farmakologi. Den botaniska trädgården flyttades till Östra Vallgatan på 1800-talet och sedan omdirigerades hela området med nytt universi-tetshus, Akademiska fören-ingens AF-borg för studen-ter och kårer, Palaestra som musik- och gymnastiksal och vidare universitets- och pri-vatbostäder vid bland an-nat Sandgatan. Vid Universi-tetsplatsens nordvästra hörn låg Lunds lasarett, uppfört 1768. Under dess första tid delade två patienter på en säng. Utvecklingen har onek-ligen gått framåt och det norr om Paradisgatan avlösande lasarettområdet och senare det gigantiska Blocket, nuva-rande Lunds lasarett, är idag ett område som motsvara-de halva staden Lund under medeltiden.

I omgivningarna runt Li-beriet växte byggnader fram som uppfördes för annat syfte än idag. Historiska mu-seet var ursprungligen ett biskopshus och nuvarande biskopshuset i Sandgatans norra del, uppfört som bland annat zoologisk institution. Att den översta våningen är rejält tilltagen beror på att man skulle bereda plats för en uppstoppad giraff. Arki-tektur och tillämpning fick här sin gemensamma form.

Vandringsvägen österut går ner genom Kiliansgatan som sannolikt fått namn av läkaren Kilian Stobaeus som verkade i Lund under 1700-talet. Vid nuvarande domka-pitlet låg förr en av stadens stora klosteranläggningar,

ett dominikanerkloster från 1200-talet, instiftat av ärke-biskop Andreas Sunesson. Munkarna levde på allmo-sor och bar svart mantel och kallades därför svart-bröder. Klostret raserades kort efter reformationen och ersattes av ny bebyggel-se, framför allt stora profes-sorsgårdar tillkom på plat-sen. Söder om Kiliansgatan ligger Mårtenstorget som är stadens största torg från 1800-talet och anlades för att handeln ökade utanför Stortorget's gränser. Magle stora kyrkogata minner om Magle kyrka som låg här till reformationen och är en av över tjugo kyrkor som rase-rades och fick lämna sina murar till annan bebyggelse, ofta ut-byggnad av kungliga slott då

Skissemas museum

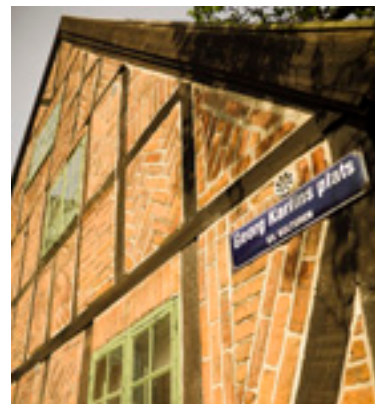
såväl kyrkornas jordegendomar, deras inventarier och även själva murarna drogs in till kronan som i stort var den enväldige kungen själv. I hörnet ligger ett tegelhus som uppfördes av en av stadens stora arkitekter Carl Georg Brunius. Officiellt var han professor i Grekiska efter Esaias Tegnér, men hans huvudsakliga intresse var arkitektur och han har främst gått till eftervärlden för restaurerandet av domkyrkan. Brunius var en hetlevrad person som ofta var i fejd med människor som ifrågasatte hans omdöme och han skrädde inte orden även inför herrens apostlar. Hans nära släktskap med domkyrkan begränsade sig till det arkitektoniska och på en skylt på

hans dörr till hemmet lär det enligt en sägen stått att han "träffas i domkyrkan dagligen utom söndagar".

Magle stora kyrkogata upphör vid Östra Vallgatan som följer sträckningen av den forna östra stadsvallen. Titta gärna runt så ser ni fler skyltar över reformationens framfart och kyrkans borttynande. Östra Vallgatans forna vallgrav tillkom på 1100-talet och togs bort under 1800-talet. Ingången till staden var där nuvarande Östra Mårtensgatan övergår i Dalbyvägen och där den östra stadsporten stod. Dagens trafikanter är sällan medvetna om att de färdas på en plats med träpalisad och vattenomfluten vallgrav. Den lilla trädombäddade

Universitetsmuseet

Universitetshuset Kulturten

gången delar Botaniska trädgården och Östra kyrkogården. Den stora yta, Tornalyckan, som inköptes av staden, blev till botaniska trädgården och dess museum. Föregångaren hade i mer än ett sekel legat på den lilla ytan som idag är universitetsplatsen, norr om Lundagårdshuset.

Åt söder ligger den Östra kyrkogården som är en fridfylld plats, omgärdad av livlig trafik. Kyrkogården är också en plats där stadens kulturhistoria gör sig påmind. Bland häckar av buxbom vilar grundaren av Kulturhistoriska museet, Georg Karlin, Botanikprofessorer, far och son Aagardh och konstnären Carl Fredrik Hill. Där vilar också Hilma Borelius, docent i litteraturhistoria och en av de första kvinnliga studenterna i

Sverige som doktorerade och som värnade för kvinnlig rösträtt. Man finner också gravar efter människor som lämnat sina namn till gårdar och gator i staden och en meditativ vandring mellan gravvårdarna är också en kulturhistorisk vandring, där många av namnen bär vittnesbörd över stadens utveckling.

Linnéstaden. Vid Linnégatans slut kan det synas rofyllt men annat var det förr, under medeltiden var platsen som ett kollektiv för leprasjuka. Dessa människor tvingades bo på avstånd från staden och kunde vissa dagar vandra in till Lund för att tigga. De var tvungna att pingla i en klocka för att varna för sin närvaro. Vad som var än mer degraderande var att en människa drabbad av sjukdomen

blev dödförklarad genom att prästen läste över den spetälske och samtidigt hållde mull över huvudet. Den sjuke blev därmed dödförklarad redan i livet, knappast en tröst för den drabbade. Som ett ödets ironi kan man se att sjukdomen sällan var smittsam och numera botas den med antibiotika.

I Sankt Jörgens park kan man idag se resterna av de olika byggnader som en gång var hem för de sjuka. Namnet Sankt Jörgens Hospital lever kvar i Hospital, där ändelsen Spital står för spetälsk och där det sentida Lasarett, syftar på bibelns Lasarus. Något söderöver, vid korsningen Dalbyvägen – Tornavägen ligger en låg träbyggnad som

var den kände bokförläggare Jacob Gleerups sommarresidens från 1880 och med Helgo Zettervall som arkitekt. Det vittnar om Lunds litenhet in på 1800-talet när platsen var stadens utmark och på tillräckligt behörigt avstånd från stadsgränsen för att uppföra ett lantligt hus. Huset har också ägts av David Ingvar, medicinprofessor och expertpanel i Fråga lund.

Vandringen fortsätter över Tornavägen och vidare längs banvallen som utgjorde järnvägssträckan Lund – Revinge – Harlösa. Denna invigdes 1905 och tjänade främst för persontrafik. Framtidsoptimismen gjorde att investeringar i privata banor gjordes i mängder som

Östra kyrkogården

S:t Knuts kyrka

sedan konkurrerade ut varandra och tvingades till nedläggning. Banan fortsatte dock in på 1960-talet som godståg till Hardeberga stenbrott. Vipeholm var ett stopp för persontrafiken, men hållplatsen är inte längre synlig. Främst användes den för koltransporter och för transport av sjukhusets patienter.

Vid Vipeholms sjukhus passerar banvallen motorvägen och två kommunikationssystem korsar varandra, ett förgånget och den moderna autostradan med framhastande fordon. Motorvägen Lund – Malmö kunde ståta med att vara Sveriges första motorväg och invigdes 1953. Vipeholms sjukhus utgör ett stort område och byggdes ursprungligen som regemente, men det blev aldrig av och

under en övergångsperiod användes byggnaderna till nödbostäder. År 1935 öppnades Vipeholms sjukhus för främst sinnessjuka och som ett komplement till Sankt Lars sjukhus i södra Lund. På 1990-talet avstannade den tidigare verksamheten och på området etablerades skolor för vårdutbildning, restaurangutbildning och andra verksamheter. Restaurangskolan är öppen för allmänheten och serverar inte sällan gastronomiska läckerheter och eleverna representeras ofta på Nobelfesten. Leden går genom huvudingången till Vipeholmsområdet, ner till Hjalmar Gullbergs väg och vidare österut. På södra sidan ligger ett område som i folkmun bär namnet "Negerbyn". Namnet har det fått av sina låga villor med flacka tak och

i nedsättande ordalag liknades det vid hyddor. Upprinnelsen till området var Stockholmsutställningen 1930 och behovet av fler bostäder i en tid av gyttiga städer med övertalighet av människor och stora sanitära problem. Många läkare höjde rösten för bättre levnadsvillkor och därmed bättre hälsa. Arkitekt blev Ingeborg Reiz-Hammar-skjöld som ritade området främst för barnrikefamiljer. Det i folkmun nedsättande epitetet gjorde att de flesta av husen ersattes med sadeltak vid reovering. Vandringsleden går vidare längs med Vikingavägen mot Tre högars torg som fått namn av en viktig marknad, Tre högars marknad, som hölls i äldre tid. Området Linero består av både hyreshus och villor och med imponerande parker och grönområden. Parkområdet är korsformat och innehåller träd som hästkastanj, ask, bok, oxel och syrén, men även schersmin, rosor och hägg. Det är en fin vy att vandra i parken och se hur slätten breder ut sig nedanför området. Vid torget ligger kyrkan som är helgad till Sankt Knut och invigdes 1973. Som

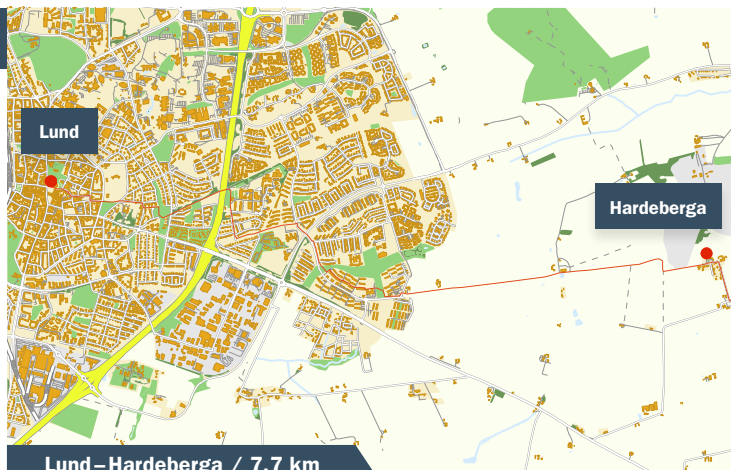
många kyrkor i modernt framväxande stadsdelar utgör den en helhet med köpcentra, restaurang och affärer. Vid torget finns möjlighet att både äta och ta en kaffe innan etappen fortsätter österut. Söder om Linero ligger Gastelyckan som hyser industrier och en stor depå för stadens arkivmaterial. Namnet kommer inte av som man kan förledas tro av gästutän utan av ägaren till marken under 1700-talet, Per Gast.

I höjd med Kämpagränd ligger gården Norränga som är en bevarad gård från enskiftet då gårdar flyttades ut. I äldre tid har gården ägts av kyrkan och ingick som en del i biskopens lön. Biskoparna i Lund har genom historien haft inkomster från gårdar runt staden och intäkter från spannmål och annat. Här tar åkermarken vid och stanna gärna upp och betrakta Norrängagården och ett Linero bakom som växer sig allt närmre. Jämförelsen kan mångfaldigas i samhället och de bördigaste åkrarna på Lundaslätten hotas ständigt av stadsdelarnas expansion.

Vandringsvägen går mot Hardeberga över Arendala gård och dess i landskapet markerade höjdskillnad och når fram till kanten av Hardeberga stenbrott. Längs leden passerar vandraren ett antal olika geologiska tidsåldrar och den skånska geologin är i dubbel bemärkelse grunden för såväl jordbruk som för exempelvis stenindustrin i Hardeberga.

Lundaslätten ligger på baltisk morän och den näringsrika leran är bland de mest bördiga åkrarna i Europa. Arendala gård ligger invid den grusade vandringsvägen och har anor flera hundra år tillbaka. Dess tillhörande park är idag mestadels igenvuxen, men fortfarande kan man se spår efter dammar och skönja trädgårdens konturer. Helt nära Hardeberga viker vägen av i en s-formad kurva och vidare in mot kyrkbyn. Denna kurva är platsen där den uråldriga Skånelagen skrevs. Det var en för Skåne landskapslag som var verksam från 1200-talet och in på 1600-talet. Nya lagar tillkom med tiden och sedermera en helhetslag gällande hela riket. ■

Lund – Hardeberga / 7,7 km

1 : 133 000

② HARDEBERGA

Orten Hardeberga är med samlad bebyggelse kring kyrkan en liten by på höjden av Romeleåsen. Kring kyrkan finns traditionell bebyggelse för en äldre skånsk by, prästgård, skolor, gårdar och mindre hus längs kyrkoområdet, men även i gränder intill. Det näraliggande säteriet har varit ortens huvudgård med parkanläggning, men har idag skolverksamhet. Hardeberga är mötet mellan äldre tid och nutid och ett exempel på hur tiden tagit ett varv och äldre, avverkade verksamheter kommit tillbaka.

Hardeberga kyrka

Kyrkan uppfördes på 1100-talet, men flera tillbyggnader har gjorts och senast under tidigt 1900-tal då tornet höjdes för att få rätt proportion till de gradvisa utbyggnaderna av kyrkokroppen. Arkitekt var den i Lund flitigt anlidade domkyrkoarkitekten Theodor Wåhlin. Av inventarierna kan nämnas den medeltida dopfunten, altartavlan från 1600-talet och bevarade väggfasta sittbänkar i vapenrummet. På en av väggarna, den norra, hittade man runor som blev inristade på 1300-talet, långt efter vikingatidens slut. Texten lyder: Jag Niklis Tues av Harabiargi och Knut Has... Jag betraktar allt. Denne Niklis Tuesson innehade Hardeberga gods på 1300-talet och övertog det efter sin morfar Knut Has.

Den stackars Niklis drabbades av digerdöden 1350 och begravdes som storman sannolikt under golvet i kyrkan. Prästgård och skolbyggnader ligger nära kyrkan och visar med detta på en äldre bevarad bystruktur. Prästgården är från mitten av 1800-talet och de båda skolhusen av något yngre ålder. Skolreformen 1842 bidrog till att en mängd skolbyggnader uppfördes och när samhällena vid samma tid blev mer välmående genom "freden, potäternas och vaccinet", som Esaias Tegnér uttryckte det så krävdes inte bara större kyrkor utan också större, eller fler skolhus. Tegnér i all ära, men han glömde kanske det viktigaste, jordreformerna som i allra högsta grad bidrog till en allt mer välmående befolkning.

Prästgården har sin placering invid kyrkan och är en stor anläggning. Numera har prästerna ett antal kyrkor i pastoratet att försörja och bor ofta i en modern bostad i en större ort. Många prästgårdar har gått till försäljning och prästen är inte längre bunden att bo i prästgården. Det gör att byggnader förlorar sin innebörd och kanske står tomma under rivningsshot. Bakom skolbyggnaden finns mindre gathus och en gränd förbinder kyrkområdet med vägen mot säteriet och Tygelsjö.

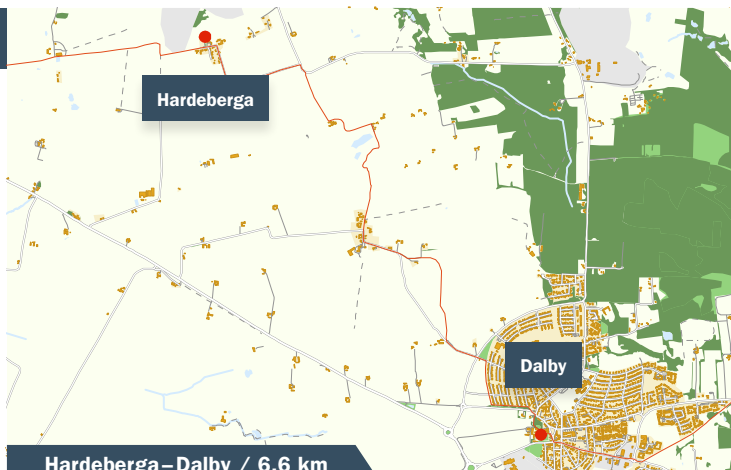
Några gårdar i byn är kvar, men gården åt öster står för närvarande tom med alla sina tillhörande ekonomibyggnader, parken bakom huset och huvudbyggnaden som är över hundra år gammal. På innergården kan man se den åldriga stenläggningen och byggnader från skilda tider. På baksidan av ekonomibyggnaderna ser man var den stora gödselstacken legat, och kanske har det funnits en likadan på framsidan. Gödselstackens storlek gav vittnesbörd om gården välmåga, och

var en äldre taxeringskalender för giftaslystna kvinnor i socknen.

Likt ett tredje skolhus är det numera friskolan Waldorf som bedriver verksamhet i Hardeberga säteri. Byggnaden finns omtalad redan under medeltiden men den nuvarande byggnaden är av yngre ålder. Bakom säteriet finns en mindre park och utsikten över slätten nedanför är milsvid. På en karta från tidigt 1900-tal kan man se konturerna av parken både bakom och framför säteriet. Trädgårdarna som prydde gods och större gårdar var förr imponerande anläggningar i de olika stilar som var tidens mode. Den italienska renässansen satte avtryck i geometriskt anlagda trädgårdsanläggningar, där ytorna stod i matematiskt förhållande till varandra och utgjorde rum i rummet, en förlängning av byggnadens rum. Den efterföljande franska trädgårdsstilen blev något mindre

stram och successivt släppte man bojorna som tyglade naturen. Den romantiska trädgården blev till ett böljande hav av slingrande gångar och ansågs som lika naturlig som naturen själv. De allt mer utbredda gräsmattorna är tidens syn på en lätt-skött trädgård. Anläggningen vid säteriet är delvis igenvuxen, men den som vill söka konturerna av en äldre anläggning, finner övervuxna spatsergångar, buxbom och annat från tiden när trädgården prunkade. Hardeberga är ett exempel i mängden med en huvudgård som kontrollerat bygden, haft överinseende över kyrkan och annan bebyggelse. Bönderna arrenderade gårdar av säteriet och många olika yrken och hantverk har emanerat från i detta fall Hardeberga säteri. Dagens människor pendlar till större orter för att arbeta, men i äldre tid fanns all verksamhet i byn och det var de bördiga åkrarna som var grunden för livet. ■

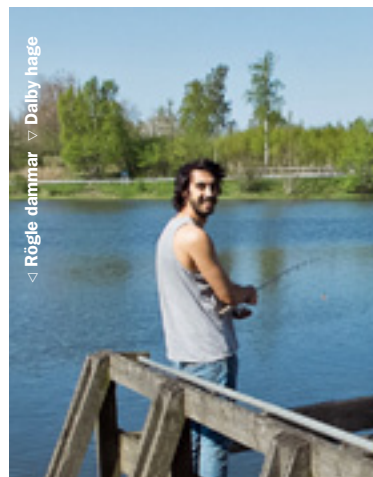
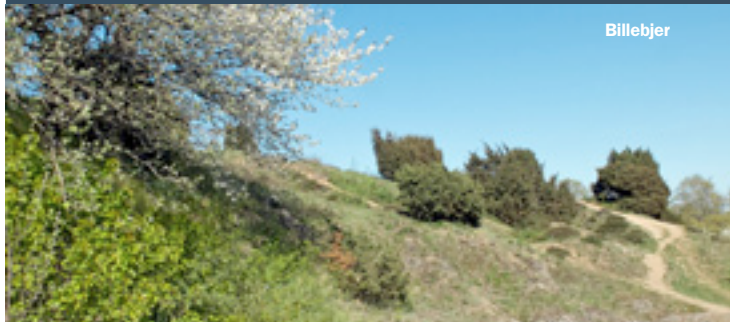
Hardeberga–Dalby / 6,6 km

1 : 130 000

② HARDEBERGA – DALBY

Variationen i landskapet visar sig i en rik odlingsbygd, mindre skogar och kultur som spirar av skilda verksamheter. Leden går över Billbjers gamla stenbrott, Sjöstorps åldriga bysamfällighet och vidare över Dalby hages nationalpark. Gammalt och nytt möts i Dalby och modern bebyggelse tar vid i utkanten av samhället för att leda in mot ursprungets Dalby med kyrka, kloster, gästgiveri och järnväg. Allt i ett spännande möte mellan förgången tid och ett samhälles krav på modernitet.

Billbjers

Vandringsleden tar oss mot Tygelsjö och Billebjer. Rögle dammar grävdes för hand med start 1870 för att försörja vattentillgången till Lund. Man tog här vatten till 1978 innan vatten togs från Vombsjön och Bolmen. Idag ingår dammarna i Skrylle naturreservat och är främst tillägnade fritidsfiskare och som bjuder på bland annat abborre, gädda och brax. Det sägs att man fått en tolvkilos gädda på kroken, men fiskarhistorier väger ofta tyngre än själva fångsten. Billebjer ligger vid en äldre väg som har husen samlade både längs vägen och i en liten anslutande gränd som leder in till Billebjers naturområde. Brottet utgörs av röd gnejs och man har också brutit granit på

platsen. Verksamheten upphörde 1946 och man planterade därefter lövskog på platsen. Numera är det bad- och dykplats och man har planterat in kräftor i den lilla sjön. En historia säger att det står kvar maskiner på botten då brottet snabbt vattenfylldes. Historien går igen på andra platser och de dykare som idag sportdyker hittar bara rostiga cyklar i djupet. Billebjer blev naturskyddsområde 1994 och med över 300 funna växtarter är det en plats för den botaniskt intresserade. Bland floran kan nämnas blodnäva, backsippa, kungsljus, backtimjan och gökärt. Trädbeståndet består av ek, björk, körsbär, apel, sykomorlönn, päron och hagtorn.

Inte långt från Billebjer ligger Rögle kloster som tillhör Dominikansystrarna. De förvärvade gården 1956 och det finns gästhem för den som söker kontemplation från en stressad vardag. Mat kan också fås på plats men allt kräver bokning då utrymmena är begränsade. Runt Rögle kloster, och vid Billebjer finns rester av äldre fäladsmark. Fäladsmarken var byns samfällda utmark och här lät man djuren beta. I sankarpartier kunde man skörda hö till djurens vinterfoder och det förändrade sig inte förrän man dikade ut slättermarken och lät det bli ny jordbruksmark. Djurens gödsel blev inte längre lika viktigt och den maskinella utvecklingen ändrade

hundratals år av djurhållning, djurgödsel och slättermark, allt i en livsnödvändig ekologisk cykel.

Sjöstorps by ligger som en liten pärla högt över Lunda-slätten. Vägen genom byn slingrar sig fram och ger besked om hur det äldre vägnätet följde topografin och tog nålkurvor kring gårdarna. Få, om ens någon by i Skåne förblev oskiftad och i olika grad flyttades gårdarna ut från bykärnan. Sjöstorp fick behålla fem gårdar och även om decimeringen blev stor, ger det ändå en ålderdomlig känsla av bystruktur. Det finns alltså all anledning att ta små steg genom Sjöstorp och samtidigt blicka ut över de omgivande

Sjöstorp

Billebjer stenbrott

nejderna och se en eller annan utflyttad gård. Gårdarna är tre- eller fyrlängade och byggnadskicket är traditionellt med korsvirke och lera i facken, men även med inslag av tegel. I S-kurvan mot Dalby ligger en gård som tidigare var skola.

Vägen mot Dalby följer en uråldrig sträckning och synfältet är vida. Det var på denna plats som naturforskaren Carl von Linné under sin Skånska resa 1749 blickade ut över nejden och såg det som ett Kaanans land som flödade av honung, bovete och vida fält. Säkert hade han häpnat vid en nutida jämförelse där fälten

är hundrafalt större, och man kan bara ana vad han sagt om Turning torso och Öresundsbron i fonden?

Dalby hage, eller egentligen Dalby Söderskog, utgör en rest av den tidigare stora Skrylle skog. Vi når nationalparken från norr och när den invigdes 1918 blev den Skånes första. Dessa fredade naturplatser skall ses i sitt sammanhang. Bondesamhället fick delvis ge vika för industrialismen och framsynta människor såg faran. Tiden var nationalromantiken när landet fick sin flagga och Nationalsång. Det var också en tid när turismen började och tidigare ett produktionslandskap

blev även till rekreationslandskap. Till en början ansåg man att döda träd inte hörde hemma i ett naturskyddsområde, men i takt med att ekologin vann ny mark kom man att förstå att döda träd skall bevaras och bli till en ekologisk cykel och en närande restaurang för olika djur. Dalby hage består av äldre lövskog, mestadels bok, men även ek, alm och ask. Vissa ekar är ända sedan 1700-talet och är med imponerande stammar och kronor vackra inslag i parken. Det finns också en "Norreskog" som ingår i bevarandet. På den västra delen, som utgör öppen betesmark finns sannolikt spår av en hästhage som användes under medeltiden av både kungen och biskoparna i Dalby. När nationalparken inrättades lämnades den fritt från bete och områden kunde

utveckla sig utan mänsklig påverkan. Med sin bördiga och kalkrika moränjord skapas grogrund för riklig växtlighet och en bäckravin vattnar av delar av reservatet. Almsjukan har slagit till även i Dalby, trädskelleten skapar en begravningsplats bland all omgivande växtlighet. Floran består av bland annat nunnört, vit- och gulsippa och svalört.

Trummande ljud i skogen är olika hackspettar som söker larver i den döda veden, däribland större hackspett, gröngöling och spillkråka, men här finns även kattuggla och skogsduva. Symfonin förstärks av härmsångare, näktergal och grönsångare. Vedkrävande insekter gömmer sig i veden och av däggdjur kan man se hare, kanin, räv och rådjur. ■

△ Nedlagt stationshus i Dalby

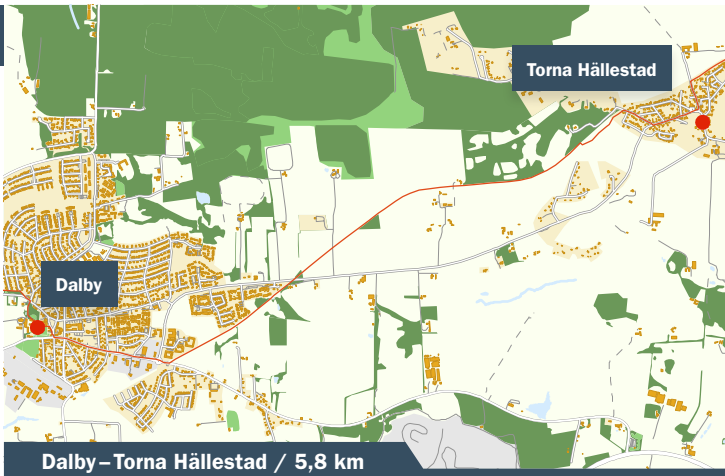

Leden in mot Dalby går genom samhällets nybebyggelse och förbi en av samhällets attraktioner, nappträdet! Här "växer" nappar som blivit kvar efter barns uppväxt. Man kan alltid undra över vilket namn Linné gett trädet om han genomrest Dalby tre sekel senare?

Dalbys storhet begränsar sig inte bara till ett biskopsäte, en kungsgård, en bevarad klosterlänga, en tidigare gästgiveri från 1600-talet och stationsområde, utan innefattar på en begränsad yta långt mycket mer än man sannolikt finner på andra orter. Att likna Dalby vid en centralort är kanske för starka ordalag, men dess intressanta och omvälvande historia sår spår

genom seklerna. Vägen från Dalby hage kan spåras i samhället och strålar samman med en äldre väg i ett Y vid busstationen. I höjd med infarten till Dalby kungsgård ligger Skånes äldsta lanthandel som för närvarande är restaurang. När handelsfriheten kom på 1800-talet upphörde mycket av handel på landet, men namnet levde kvar i de "lanthandlar" som nu fanns inne i samhällena. I höjd med parkeringen till kyrkan låg tidigare byns vattendamm som också användes för att släcka eldsvådor. På samma plats byggdes sedan en brandstation med torktorn för slangar, men båda är idag borta. Den lilla gränden som vänder in norrut går förbi Klockaregården och annan bebyggelse. Miljön känns

Dalby – Torna Hällestad / 5,8 km

1 : 99 000

③ DALBY

Dalby är orten med det mesta av sin historia inom en begränsad yta. Dess långa historia speglar skilda utvecklingsstadier som alla varit tongivande i samhället. Det går utmärkt att reflektera över både natur- och kultur vid det trivsamma gästgiveriet mitt i byn.

pastoral och bland dignande stockrosor, klematis och Jasmin ligger små hus från främst 1800-talet. Går man ut på huvudvägen passerar man smedjan från 1909 med sin typiska utformning. Den har förlorat sin ässja, men byggnaden är trots rivningshot kvar och är idag blomsterhandel. Smeden Albert Ståhl slog sista slaget på stället 1979 och sedan var tanken att inrätta ett museum i byggnaden. Så blev det inte, men nuvarande ägaren har visat prov på pietetsfull lokallösning. Det fanns ursprungligen tre smedjor i Dalby och de hade fullt upp med lantbruksmaskiner, hästskor, allmänt smide men även sakrala jobb som tillverkning av psalmnummer till kyrkan.

Dalby kyrka ligger imponerant på en höjd och synligheten långt över landskapet signalerar på ett föredömligt vis kristendomens inträde. Kyrkan uppfördes 1060 av kung Sven Estridson som hade ett stort välde att övervaka och var en stor kyrkoorganisatör. Väster om kyrkan låg en kungsgård som idag är borta, men som arkeologiskt

belagts genom utgrävningar. Kyrkan har genom ändringar förändrats och tidigare varit mycket större. Ett ras på 1700-talet decimerade kyrkan, men man kan i murrester öster om absiden se dess tidigare sträckning. Kyrkan är rik på inventarier och en skulptur visar Egino, som fick vara biskop i sex år innan makten flyttade till Lund. Dopfunten är från 1100-talet, medan bänkinredning, altare och predikstol är från främst 1700-talet. Dopfunten visar bland annat på Jesu dop i Jordan. I den södra innermuren av kyrkan finns en pelare som anses vara från äldsta tid. Pelaren sitter i en nisch och en motsvarighet har sannolikt varit åt norr. Kryptan är en plats som sätter fantasin i rörelse. Brunnen, som troligen varit både för kultverksamhet, de konstfärdigt utförda pelarna, rester av igenmurade ingångar och medeltida stenhuggarmärken, som var stenmästarnas kvittens på utfört arbete. Dalby kyrka har spår av äldre tid, dess övergång till modern tid och till dess yttre har fått ett stympat uttryck genom ras. Trots det är kyrkan

johannesört. Vid det lilla torget som delar vägarna i ett Y, ligger busshållplatsen. Numera har man flyttat väntkuren in i själva parken och rustat upp den. Församlingshemmet Eginogården var tidigare skola, och den nuvarande fritidsgården, mitt emot, har också rymt ett tidigare skolhus. Vill man addera, så har det funnits ett tredje skolhus vid norra delen av torget och därmed har Dalby på en liten yta satt skolplikten på kartan.

Den väl synliga gästgivergården har anor sedan 1666, då även tinget flyttade från Staffanstorp till Dalby. Nuvarande byggnaden är från 1864 efter en brand då även omgivande byggnader brann ner. Intill ligger tingshuset från sent 1700-tal och som senare fått en våning tillbyggt. Tinget upphörde 1958 och flyttade till Lund. Vid vägen österut mot Veberöd och Dalby stenbrott, står en sten som minner om ortens avrättningsplats där sista avrättningen skedde 1859. Mest känd är Mårten Bengtsson som 1812 miste huvudet för medverkan i

Klågerupsupproret 1811 när bönder inte tvångsmässigt ville bli tvingade till militärtjänst mot Napoleon. Först 1901 infördes allmän värnplikt och från 1921 slapp människor bli ett huvud kortare för grova förbrytelser.

Bakom gästgiveriet ligger det gamla skjutshället från 1907 där man ännu kan se ingångarna där vagnarna kördes in. Byggnaden har varit biograf, bilverkstad och träningsplats för Ricki Bruch, men hotades sedan av rivning, något som inte hade med den diskuskastande Bruch att göra! Byggnaden sparades och är idag bibliotek med bevarade biografstolar. Dalby består av ett övre, äldre och ett nedre nyare samhälle som kom med järnvägen. Topografin gjorde att det sena 1800-talets järnväg mellan Malmö och Simrishamn i Dalby kom att med sitt stationsområde anläggas i det nedre av Dalby. Stationen är från 1882 och intill fanns ett numera rivet järnvägshotell. På samma sätt som i andra järnvägsorter växte ett industriområde fram med diverse verksamheter

Dalby kloster

ett manifest över kristendomens snabba inträde och förstadiet till det av Vatikanen upphöjda ärkebiskopsdömet i Lund fyrtio år senare.

Intill kyrkan ligger en av tre tidigare bevarade klosterlängor som tillhört augustinerorden och vars kloster i Dalby grundades av biskop Egin. Klostret var i äldre tid förbundet med kyrkan och bildade en arkadförsedd innergård med tillhörande trädgård.

Med inkomst från ca 450 donerade gårdar var klostrets Skånes rikaste. Idag finns bara en klosterlänga kvar, samt ekonomibyggnader i grov sten som är från medeltiden. Klostren var länge den tidens sjukhus och deras kunskap om läkemedelsväxter var vida kända. Man har återskapat trädgården och dess "apotek" och bättre gärna på hälsan med några blad av kryddsalia, citronmeliss, åbrodd eller kanske

som hakade på stickspåren. Dalby har haft tegelbruk och på stationsområdet finns en del anläggningar kvar, som Lantmännen med gröna silos. Kvar finns också ett nedlagt mejeri och bakom det en byggnad som tidigare var brandstation för just det nedre Dalby och den hotande gnistbildningen som kom med

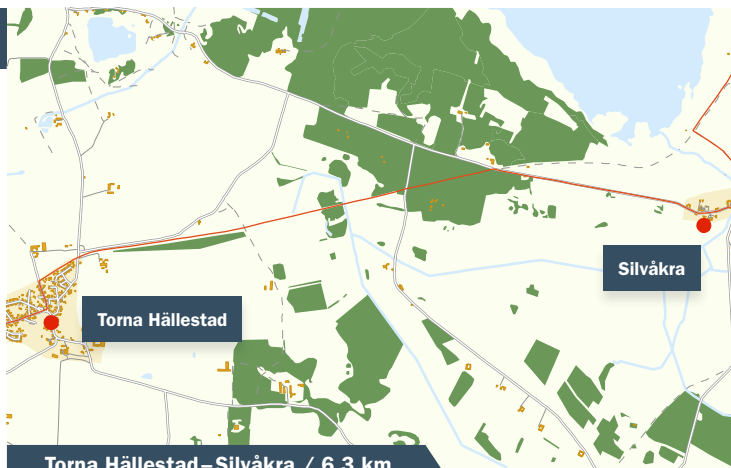
eldade ånglok. Planer finns på att bebygga områdena utanför stationsområdet och det adderar ett nytt kapitel i ortens utvecklingshistoria.

Järnvägen delar sig med ett sidospår mot Harlösa och vandringsleden följer det nedlagda spåret mot Harlösa. Med spår in i framtiden gick

järnvägen fram och vi följer den om än i vandringsmak. Vägen mot Torna Hällestad går invid ett gammalt tegelbruk som rationaliserades bort när ett av Skånes totalt 300 tegelbruk försvann. Idag hämtar vi tegel från bland annat Danmark, en märklig utveckling i vår industriella historia. Utanför Dalby öppnar

det upp sig och de vida skånska vyerna, det öppna landskapet, känns kanske som en andhämtning mellan alla kulturella inslag. Leden följer banvallen, men varför inte ta egna stickspår ut i markerna och betrakta en bit landskap som kanske krymper fortare än man tror i takt med tätorternas expansion. ■

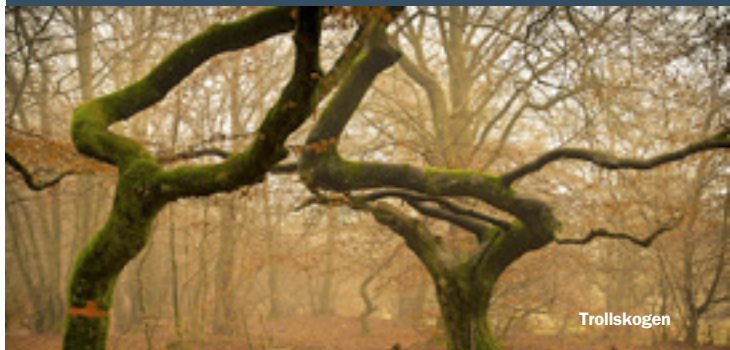

Torna Hällestad–Silvåkra / 6,3 km

1 : 99 000

④ TORNA HÄLLESTAD

Ledens sträckning går delvis längs en numera nedlagd järnväg, längs övningsfältet Revingehed och vidare genom samhällen som Silvåkra och Harlösa. Torna Hällestad är byn med slingrande gränder, en framträdande kyrka, tidigare järnväg och nöjesetablering, fungerande skola och ännu verksam lanthandel. Byn är ett exempel på hur man mött moderniteten genom att hålla liv i äldre verksamheter och fått ett samhälle att delvis bli självbärande på kunskap och livsmedel.

Trollskogen

Sydväst om Torna Hällestad, helt nära landsvägen, finner man fåladsmark med inslag av fuktiga partier där det växer olika orkidéer som ängsnycklar, majnycklar, Jungfru Marie nycklar, men även grönvit nattviol, kärrojohannesört och kärreviol. På torrare partier växer hedblomster, sandvingel och blåmunkar. Vägen in i Torna Hällestad går förbi stationsområden med sin numera järnvägen finns kvar i en lastramp och några vittrade skyltar. Järnvägen stod klar 1910 och två år senare fanns det ett stationshus. Sista persontåget gick 1955 och stationen försvann 1987 i en brand. Tågens ångvissla blev till en viktig tidmätare och en föregångare till våra

armbandsur. Torna Hällestad var inte bara en anhalt för boende utan även en utflyktsort för de som ville besöka dansstället Boklunden. Många nöjesställen låg strategiskt i närheten av hållplatser, en avgörande faktor för tillgänglighet innan privatbilen ersatte dess roll på 1940-talet. Nöjespalatset har byggts om i omgångar, drabbats av brand, då delar av inredning från den Baltiska utställningen i Malmö 1914 gick förlorat, men har än idag fortsatt verksamhet. Den oreguljära anläggningen är lite svår att få grepp om, ta gärna en tur och betrakta nytt och gammalt i arkitekturen. I utkanten av samhället ligger Trollskogen med sina förvridna vresbogar, som är en genetisk variant på bok. Det

är en fager plats och det är inte utan att man i de krumma träden kan se både armar och ben på troll. Dygnet styrdes helt av ljus och mörker och när det väl var mörkt så infann sig skuggor, ljud och annat som blev till väsen av allehanda slag. Med moderniseringen kom rikt upplysta städer och samhällen, och med ingången till 1800-talet kom enklare belysning som sedan blev till statligt organiserad ortsbelysning och mycket av mörkrets illavarslande väsen försvann i ljuskenet. Byn ligger som namnet anger i Torna härad och

Torna kan anspela på det kristna Törne som i sin tur var den törnekrona som Kristus bar. Vägen fram till kyrkan ringlar fram och i de små gränderna finns små hus som andas 1800-tal.

Kyrkan ligger centralt placerad vid ett kors med utstrålade vägar. Templet är från medeltiden och den vitkalkade kyrkan dateras 1100-tal. Med kristendomens inträde växte församlingarna fort och kyrkan fick byggas ut under de kommande århundradena. Kyrkorna var ursprungligen ofta

Runsten

utan torn och Hällestad fick sitt torn under senmedeltid. Med jordbruksreformerna kom byarna att bli mer välmående och 1800-talet är också århundradet då kyrkorna tillbyggdes, eller ersattes med en ny och större. Torna Hällestad bevarade sin kyrka och byggde istället ut den med korsarmar för den tilltagande församlingen. Kyrkan har vackra, bevarade kalkmålningar av den i Skåne företagsamme Vittskövlemästaren, Nils Håkansson. Som så många andra duktiga hantverkare spred han sin konst i åtskilliga kyrkor. Den jämna temperaturen i kyrkor har bidragit till att växtfärgerna behållit sin lyster, men soten från vaxljus och senare elppvärmning har gjort att många kalkmålningar fått restaureras. Reformationens överkalkning av katolska bildverk har inte drabbat Torna Hällestad. Bilderna föreställer scener ur Jesus lidandes historia och blev till en "fattigmansbibel" för alla de som inte kunde läsa och skriva. Bland bilderna finns Jesus som tvättar sina lärjungars fötter. En annan föreställer Judas som förråder honom och Pontius

Pilatus som tvår sina händer i ett fat med vatten. I yttermuren vid absiden sitter tre runstenar från vikingatid och en av runorna berättar om slaget vid Fyrisvallarna och är ett äreminne till Toke, Gorms son. Kristendomens införande finns först belagt med Jellingstenen i danska Jelling, där Harald Blåtand under sent 900-tal i runor berättade att han kristnat danerna. Runstenarnas placering i kyrkomuren ger kanske ett illustrativt besked om hur kristendomen avlöste hedendomen med dess asatro. Det var heller inte ovanligt att bygga kyrkor på tidigare kultplatser och då för att neutralisera en tidigare hednisk tro. Nära kyrkan ligger skolbyggnaden som är från sekelskiftet 1900. Med centraliseringen av skolväsendet övergick skolväsendet till Dalby och skolan lades ner 1968. Genom egna krafter återupptogs skolan två decennier senare och har idag en livaktig verksamhet med över 50 elever. En äldre byggnad har återfått sin forna funktion och byns kulturella arv lever på så sätt vidare. Som varje by har även Torna Hällestad haft en lanthandel. Det var

en viktig del av en bys liv att ha lokala näringsidkare. I en tid av allt mer ekologiskt tänkande har det åter blivit aktuellt att väcka upp butiken. Till fromma för alla bildades ett kooperativ av byns invånare och lanthandeln är åter öppen och därmed en av byns viktiga livsnerver. Torna Hällestad är inte bara de utpekade siktmålen utan också små gränder med pastorala hus. Samhället inbjuder till rundvandring och för den som har kameran med sig är motiven

många, en vackert snidad dörr, gränder som bågnar eller kanske spåren av tidigare verksamhet i åldriga skyltar och ingångar. I byns utkant mot Silvåkra ligger ett nedlagt mejeri som en tidigare viktig del av en bys hushållning. På liknande vis som i andra orter, tar de vida vyerna vid när man lämnar Torna Hällestad. Det är inte fel att låta pulsen slå lite mer makligt och för en stund glömma bort det urbana, endast någon mil bort. ■

Kungsfiskare

Silvåkra–Harlösa / 6,1 km

1 : 175 000

⑤ SILVÅKRA

Övningsfältet Revingehed är en del av landskapet som hållits öppet genom stridsvagnarnas framfart, men även med naturbete av djur. Dungar av främst tall blir på de sandiga markerna till gröna fristäder för både människor och djur. I den av stridsvagnar luckrade jorden spirar floran och artrikedomen är stor. Kyrkbyn Silvåkra vid Krankesjöns tidigare kant, visar upp en vacker kyrka och med omgivande gårdar som alla bär militär numrering som ett bestående minne av traktens försvarsmässiga funktion.

Krankesjön

Krankesjön

Orten Silvåkra kan tyckas fått sitt namn av en hymn till de rika jordarna som var som silver för inbyggarna. Namnforskningen vill istället härleda namnet till växtslaget sälg, och 1494 finns ett belägg om att orten benämndes Selagher. Det skulle då innebära att Silvåkra står för sälgåker. Orten har en lång förhistoria, men är mest förknippad med Revingeheds stora övningsfält. När området exploaterades på 1960-talet, revs många byggnader och de som blev kvar kom i kronans ägo och hyrdes ut till privatpersoner. Den som vill se ett påtagligt arv av detta kan titta på husen och den numrering som i militärens skyltar finns kvar på byggnaderna. Övningsområdet är ett av de största i

Skåne och inbegriper flera sjöar, vida fält och klungor med skog, mest tall som trivs på sandig mark och som använts som ett träd för att hindra sandflykt. Tall har djupare rötter än gran, och har bättre klarat skånska stormar. Under decennier har stridsvagnar och andra bandfordon plöjt fram genom landskapet, luckrat jorden och som militära jordfräsar rört om i landskapet. Det har bidragit till en mycket artrik flora och till ett välbesökt turistmål för den som är botaniskt intresserad. Då naturen är en lång ekologisk kedja så har uppluckringen även bidragit till ett rikt djurliv, insekter som söker sig till vatten och växter, fåglar som letar mask i jordarna och söker sig till områdets många vattenhål. Idag

kan man se stora bestånd av kor som betar på området och därigenom också gödslar på gammalt vis.

Den vackra Silvåkra gård är med sin huvudbyggnad från 1817, men gården finns omtalad redan på 1700-talet. I ägarlängden finns familjen Ramel, men även Robert De la Gardie som blev landshövding i Malmöhus län. Som så många andra gårdar drabbades Silvåkra gård av hemanskyllning och styckades av under tidigt 1900-tal. Gården är omgärdad av ekonomibyggnader från skilda epoker. Till- och ombyggnad av ekonomibyggnader är också ett intressant och synligt dokument på jordreformerna under främst 1800-talet som blev till tiofalt högre avkastning och krävde fler och större ladugårdar. Som ett led i skiftesreformerna, dikades Silvåkra sjö ut och sjöbotten blev till ny jordbruksmark. Silvåkra kyrka har medeltida anor och med vackra och välbevarade kalkmålningar, vars färger av växter, olika mineral och djur pulvriserats och bevarat sin lyster hundratalens år senare. Övergången

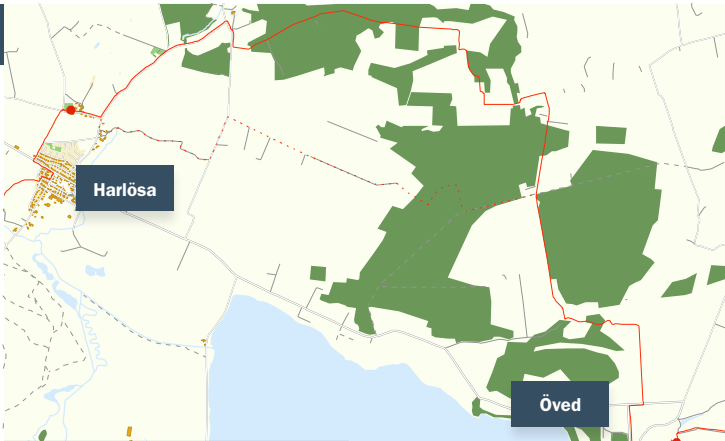
vid reformationen under 1500-talet gjorde att mycket av den katolska liturgin togs bort, rökelsen försvann, vägg- och takmålningar målades över. Kyrkorna som visar upp sig idag visar därmed prov på tiden både före och efter reformationen. Kyrkan är från 1100-talet och huvudentrén vätter mot söder och minner om en tid när folk kom med båt från det då vattenrike Krankesjön. Dopfunten och en skulptur av Maria och Jesusbarnet är medeltida, medan den vackra predikstolen med sexsidig korg är från 1578. I kyrkans omedelbara närhet ligger prästgården från 1920-talet och över vägen en större skolbyggnad. Några spår av tidigare affärsverksamhet kan inte skönjas och sådan verksamhet har istället koncentrerats till närläggna huvudorten Harlösa.

Vi vandrar vidare i kanten av Krankesjön, förbi små mossar som är rester av den sänkta Krankesjön för att bereda ny odlingsmark. Vägen följer Skåneleden och förbi Silvåkragården och Krankesjön med fågeltorn. Området är mycket rikt på fåglar och

bland dessa kan nämnas: havsörn, fiskgjuse, ormråk, kungsfiskare, glada, somargylling, svartärna och blåsand. Det finns flera ställen runt Krankesjön där man kan närma sig fågelriket, men fågelperspektivet får man bäst från tornet. Innan man når in i själva kyrkbyn passerar man den numera igenlagda stationsbyggnaden. Det kan vara lockande för fantasin och tänka sig all rörelse kring dessa stationsområden och att det var ett folknöje att betrakta tågen och dess passagerare. I isolerade samhällen gav detta en fläkt av den stora världen och spåren anslöt till

större linjer som effektivt slöt samman Silvåkra med Lund, Köpenhamn och varför inte Paris. Ett förstadium till vår globaliserade värld. Tallungar längs den öppna heiden är siktpunkter i landskapet och skuggande och svala dungar där man kan vila i sommarsolen. Vägen mot Harlösa går vidare på den gamla banvallen och in mot den tidigare järnvägsknuten Harlösa, med allt man kunde vänta av en stationsort med stora ambitioner under industrialismens expansion. ■

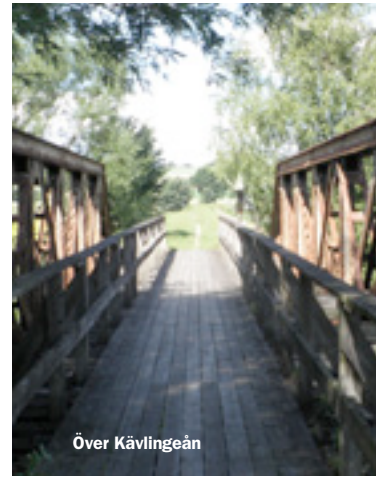

Harlösa–Öved / 13,4 km

1 : 152 000

⑥ HARLÖSA

Vandraren möter samhället i omvänd tidsordning med först järnvägen i det nedre samhället och vidare till det äldre Harlösa på höjden vid kyrkan. Vägen österut mot Öved och Övedskloster går genom ett landskap med naturlig vägsträckning mellan ortens gårdar. Leden passerar naturreservatet Borstbäcken och vidare går den Blommeröd som gästades av författarinnan Selma Lagerlöf.

Över Kävingeån

Namnet Harlösa är inte förankrat i en mångfald av frispringande harar, utan kommer etymologiskt från harth, hård, syftande på styva jordar och lösa som står för glänta eller äng. Ortnamnen ger besked om ett tidigare landskap som till stora delar förändrats och på åkrarna, vid sidan om ängsmarken, fick bönderna med enkla dragare och plogar odla på Harlösas hårda lerjordar. Med enskiftet kom vissa gårdar att flyttas ut och Harlösa av idag är ett övre äldre samhälle kring kyrkan och ett nedre vid det forna stationsområdet.

Hjularöds slott ligger på höjden, nordöst om samhället och stod färdigt 1897. På platsen har det funnits en föregångare redan på

1300-talet. Den medeltidsintresserade godsherren P. A. Toll överförde sina idéer till arkitekterna Isac Clason och Wahlman som uppförde slottet enligt fransk förebild. Lund hade under 1800-talet i arkitekten och grekprofessorn Carl Georg Brunius, nått vurmen för medeltidsromantik och säkert har Brunius säregna stil inspirerat arkitekterna. En av byggnadens flyglar kallas Kavaljersflygeln och uppfördes kort före första världskriget för att hysa ett besök av den ryske tsaren. Slottet blev 1990 riksbekant när man där spelade in julkalendern, *Mysteriet på Greveholm*. Godsens inverkan i natur- och kulturlandskapet har alltid varit stort och när järnvägen blev modern, var det godsägarna

som ivrade för utvecklingen och många av dem satt i skilda järnvägsstyrelser. Harlösa har haft sammanlagt fem järnvägslinjer på tre banor och är ett utmärkt exempel på den framtidsoptimism som gjorde Skåne till en av Nordeuropas järnvägstätaste regioner med både statliga- och privatbanor. Banorna i Harlösa var alla privatfinansierade och startade under sent 1800-tal. Några av de var: Landskrona – Kävlinge – Sjöbo; Dalby – Harlösa – Bjärsjölagård och Bjerred – Lund – Harlösa. Överetableringen blev till sin egen död och många linjer lades ner under 1900-talet. Det sista persontåget från Harlösa gick 1955 och godstågen några år till. Idag ligger banvallen utan spår och nybebyggelse har brett ut sig på området. Harlösa kan ståta med en av landets mest särregna, och kanske vackraste stationsbyggnad i jugendstil. Beställaren var Toll på Hjularöd och den konstintresserade godsherren har säkert haft mycket att säga om val av stil. Arkitekten Einar Sahlén ritade 1906 stationshuset och kostnaden stannade vid dåvarande 18 700 kronor. Sahlén var ingenjör och verksam som bland annat

järnvägsarkitekt. Många stationshus byggdes som modellstationer för att minska kostnaden och blev till ganska entydiga stationsområden, men Harlösa station är unik i sitt slag. Vanligt var att byggnader i närheten av stationen byggdes i samma tegelstil som stationen, men några ungdomshus har inte återfunnits.

Helt nära stationen ligger järnvägshotellet från 1910 som blev till en viktig hållpunkt för nöjesresenärer och resande försäljare. Hotellet gav orten dess karaktär av järnvägsknut och mat, logi och nöjen företogs på hotellet. Stationen har sedan nedläggningen av järnvägen hyst andra verksamheter, bland annat utbildning för SJ-anställda men numera bibliotek. Byggnaden har genom god samhällsplanering räddats för eftervärlden. Mellan Gårdstångavägen och stationsområdet ligger en liten park. Den anlades under tidigt 1950-tal och ivrarna för anläggningen var Harlösa försköningsförening. Parken skall ses i sitt sammanhang och utgjorde en liten grön oas i en framväxande ort med tilltagande industri.

Orter och städer smutsades ner av koleddade lok och industrier och framsynta personer blev ekologer långt innan ordet blev ett begrepp. Likt ett stickspår, bidrog järnvägen till den industriella utvecklingen i samhället. Med godset som ett första nav, kunde järnvägen användas för dess transport av grödor, animalieprodukter och skog, men även för allmänna transport av mejeriprodukter, brännvin och andra varor. Harlösa växte med järnvägen och hade bland annat kvarnverksamhet, mejeri, brännvins- och stärkelsefabrik.

Vägen upp mot Kyrkan är en tänkt allé från Hjularöds slott och ner mot stationsområdet, som likt en pendang förbinder de två. Det är ett medvetet drag från godsherre Toll vid planerandet av stationen och blev till siktlinjer i landskapet. I backen upp står en byggnad som tidigare var brandsstation och tornet användes för att hänga upp brandslangarna till torkning. Där finns också en tidigare kvarn och en å som drivit kvarnen. Uppe på höjden ligger den medeltida kyrkan med lika gamla inventarier. De äldsta delarna är från

1100-talet, men tornet kom till först 1831. Dopfunten är i ålder med kyrkan och av den kände Mårten stenmästare som också arbetat i Lunds domkyrka. Den som vill se hur han såg ut kan betrakta hans inhuggna porträtt på dopfunten i Höör. Ett vittnesmål om hans höga ställning som stenmästare. Predikstolen från 1641 är snidad av den tyske träsnidaren Jacob Kremberg och förgyllningen tillkom ett par decennier senare. Kremberg var en mycket anlitad träsnidare och med kanske Gårdstånga kyrka som sitt främsta verk. Intill kyrkan ligger prästgården och Donationshuset som har fått sitt namn av en donation från godsägaren på Hjularöds slott. Det uppfördes 1824 och blev till ett ålderdomshem. I en tid när många äldre levde på undantag, omhändertagna av de barn som övertog gården, var ett regelrätt ålderdomshem något ovanligt. Godsägarna gick ofta i frontlinjen för sociala reformer och byggde skolor, ålderdomshem och sjukvårdsinrättningar, långt innan allt detta blev en statlig angelägenhet.

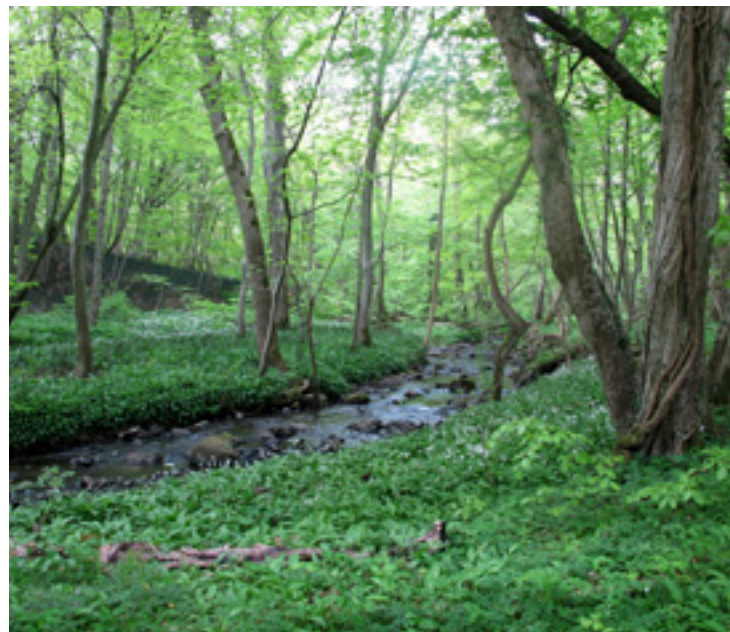
Vandringsleden går längs den gamla bygatan i Harlösa i riktning Öved. Naturresevatet Borstbäcken sträcker sig utmed Borstbäckens ravin och området består mestadels av ädellövskog. Förutom en mycket rik artrikedom är området en av Skånes finaste svamplokaler. I områdets norra del, där slaget vid Borst stod 1644, finns kanongropar och andra spår av slaget. Borstbäcken har ett klart och strömmande vatten

och i bäcken finns öring, spigg och den ovanliga bäckvattenbaggen. Vattendrag har med bland annat övergödning utsatts för hård prövning och med följd av minskad artrikedom. Den lummiga vegetationen består av alm, ek och ask och under våren doftar det starkt av ramslök. Den fridlysta lundvivan växer här i området och av svampar kan nämnas drivfingersvamp, slöjröksvamp, blå lökspindling och piggvårkträling.

Kontrasten mellan det öppna landskapet och Borstbäckens ljumma natur visar tydligt på hur landskapet såg ut under 1600-, 1700- och delar av 1800-talen då skogsavverkningen skövlade landskapet på skog. Någon verksam återplantering kom först på 1800-talet. I stora delar av Skåne, bortsett från det skogrika norra Skåne, stod landskapet närmast utan skog. Initiativ för återbeskogning kom mestadels

från godsens som också såg skogen som en oas för rekreation och jakt. Gården Blommeröd ligger på Övedsklosters mark och i äldre tid, och i viss mån även nu, ägde adeln stora mängder mark i Skåne. Som jämförelse kan nämnas att orten Sjöbo stod under Övedskloster och på samma sätt gränsade godsens ägor till varandra. ■

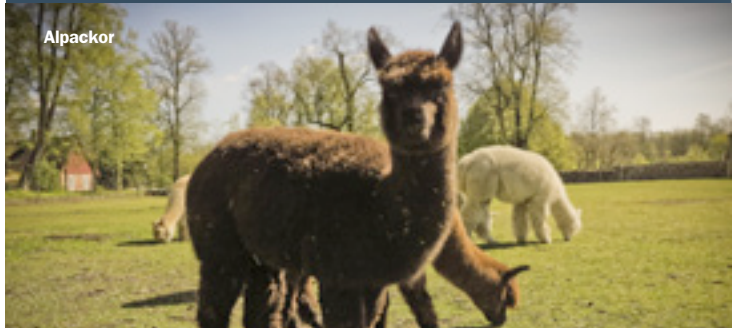
Öved – Brandstad / 6,0 km

1 : 99 000

7 ÖVED

I siktfånget möter den imponerande godsanläggningen Övedskloster, med sin kyrka på allékantad höjd och en trädgårdsanläggning som visar spår av sin forna storhet. Det är även byggnader som visar gudsens iver till humanitära insatser samt en allé som på sin mäktiga stenbädd saknar motstycke. Vägen vidare mot Brandstad går över exotiska Frualid och ett vattenfyllt sandstensbrott som gav sten till flera av våra vackraste byggnader.

Alpackor

Som litterär berömdhet stod dörrarna öppna för Selma Lagerlöf. Familjen Ramel lät henne bo på Blommeröd och hon var ofta också gäst på slottet. Kanske som en viss återbetalning lät hon Nils Holgersson besöka Övedskloster under sin resa på gåsen Akka. Hennes skildring av Övedskloster är med rätta en vacker skildring och i några meningar skriver hon att *"Vildgässen foro fram över Övedsklosters herrgård, som låg i en härlig park öster om sjön och såg mycket präktig ut med sitt stora slott, sin vackra, stenslagda bondgård, omgiven av låga murar och paviljonger, och sin fina, gammaldags trädgård med klippta häckar, täcka lövgångar, dammar, vattenkonster, härliga*

träd och rättskurna gräsmattor..." Parken nämns även i Lagerlöfs bok Julrosorna och vår Nobelpristagare har därmed belyst Öved i två av sina alster.

Vandraren kommer in i Öved parallellt med den mäktiga allén av lind där träden vilar på en stensatt sockel. Fördjupningarna runt allén visar på ett äldre landskap där vattnet stod högre och hur det omdanades när man dränerade landskapet för mer odlingsmark. Att skiftesreformerna gett Skåne en ny karta är inte att överdriva. Övedsklosters magnifika allé, 350 meter lång är anlagd på 1700-talet på en sockel av gråsten. Innan man kommer fram till själva slottet, når man ett litet torg med

byggnader och sedan en allé upp till kyrkan. Precis som man i bondesamhället hade undantag, ett initiativ till att äldre kunde bo kvar i gården, hade godsen sina egna humanitära inslag. Det är fel att generellt anse den äldre tidens adel som "bondeplågare", då många fina initiativ växte fram vid godsen. Samhället var pyramidalt och måste förstås utifrån den tidens synsätt. Såväl ålderdomshem, sjukhus, vaccination, skolverksamhet och annat såg sin första gryning vid godsen. Historien upprepar sig i närbelägna Tulesbo, änkesäte under Övedskloster och som i sen tid har varit ett privat sjukhem. De två byggnader som flankerar kyrkan är uppförda på 1810-talet, den norra för skola och den södra som ålderdomshem.

Kyrkan invigdes 1761 och har även en herrskapsläktare för Övedsklosters ägare, och då de finansierade understödet av kyrkan fick de en representativ placering. Kyrkorna vid godsen var ofta så kallade patronatskyrkor, då godsägaren tillsatte prästen och hade underhållskyldighet i kyrkan. Ett eget gravkor var naturligt och ett sådant finns också i Öved. Patronatsrätten upphörde 1921.

Övedskloster var som namnet antyder ursprungligen ett kloster. Under olika så kallade reduktioner drog kungen in adelns privilegier och under reformationen gick många kloster förlorade. Tidigare klosterbyggnader antingen revs eller förlänades ny svensk adel när Skåne blev svenskt. Övedskloster

var ursprungligen ett Premonstratenser kloster och grundades på 1160-talet av munkar från moderklostret Prémonstré i franska Champagne. (Det var för övrigt från detta kloster som munken Dom Perignon kom och som satt orten på kartan för sitt bubblande innehåll.) Under 1500-talet revs klostret och inget finns idag som antyder det forna klostret. Dagens Övedskloster började uppföras på 1760-talet och troligtvis stod det kvar murrester efter klostret som då återanvändes. Sin imponerande 85 meter långa innergård, den mäktiga huvudbyggnaden och tillhörande ekonomibyggnader, blev så intagande att det stack i ögonen på Gustav

III, som tyckte att slottet var "Allt för kungligt för en enskild". Inredningen till slottet utfördes av Jean Erik Rehn och är något av det bästa som 1700-talet kan visa upp.

Fortfarande imponerande, men i senare trädgårdsstil rationaliserat, är den bakom slottet stora trädgården. Som så många andra trädgårdar har även denna i stort förlorat sin franska dräkt för en mer ledig i romantisk tappning. Den romantiska parken introducerades redan efter sent 1700-tal, men slog först igenom på 1800-talet. Parken är idag återhållsam och endast en del är vandringsmässig, men för den nyfikne finns mycket att hämta.

Övedskloster

Där väntar slingrade gångar, broar i trä som plockade ur en Monéttavla, konturer av den äldre trädgården, siktpunkter och fontän som var viktiga för att framhäva storheten och små gröna rum för kontemplation. I parken finns också ett fågelhus, Volière, där man förr höll fåglar. Träden är stora och ett hundra-femtioårigt tulpanträd står framför fågelhuset.

Vandringen fortsätter mot Brandstad och vi når den i folkmun kallade "Helvetesgraven". Detta är platsen för brytning av Övedsten, men det finns två brott. Det äldre, verksamt mellan 1753 – 1775, ligger ett par hundra meter österut från det yngre som var verksamt mellan 1896 och en bit in på 1900-talet. Det är alltså det äldre brottet som gett sten till slottet Övedskloster och det senare brottet till olika andra offentliga byggnader, bland annat Grand Hotell i Lund och Tingshuset i Sjöbo. Det nya brottet började också som ett öppet brott, men snart fick man

gräva gruvgångar som slutligen ledde långt in. Man levererade inte bara den rödaktiga sandstenen utan gjorde även utsmyckning som druvklasar, lejon och gripar. Det var således också en plats för konsthantverk som idag pryder byggnaderna. Arbetet var hårt och farligt och flera arbetare fick sätta livet till. Det skulle dröja decennier innan skyddsutrustning och arbetsmiljö blev vedertagna begrepp.

Landsvägen mellan Hörby och Sjöbo skär genom landskapet. Få saker i landskapet ger mer besked om utvecklingen än dessa breda och asfalterade färdleder. Raka som soldatryggar, breda och bekväma representerar de också människans frigörelse från det kollektiva och privatiseringen av människan. De nya vägarna skapade ett nytt landskap, noder mellan större samhällen och med på den hastiga resan fick man också den första nedgången av byarnas verksamhet, något som ofta visar sig i nedlagda verksamheter. ■

Brandstad – Östra Kärrstorp / 3,5 km

1 : 25 000

⑧ BRANDSTAD

Leden går från Brandstad till Östra Kärrstorp längs en äldre landsväg, passerar ett avyttrat mejeri och når kyrkbyn Östra Kärrstorp. Det är det moderna landskapet med utspridda gårdar, större vägar på behörigt avstånd och odlingsmark i stora arealer och utan ett endaste ogräs insprängt i fälten. Det är också den öppna slätten med kyrktornen inom siktavstånd och med stundtals ålderdomliga byar som bryter all modernitet.

Längs en bygata med vägar som binder samman omgivande byar ligger Brandstad. Kyrkan är en given medelpunkt och härstammar från 1100-talet. De grova murarna är för att hålla upp valven, en svår byggnadsmässig detalj. I den norra korsväggen finns kalkmålningar från mitten av 1200-talet som föreställer ett bröllopsfölje, flankerat av en ryttarprocession. Bilden av Jesu dop, attributen från de fyra evangelierna: människan, lejonet, oxen och örnen, är tillsammans med andra målningar utförda av Axel Kulle. Dopfunten är intressant och huggen av Mårten stenmästare, en bildkonstnär som verkade i flera av Skånes kyrkor. På dopfunten i Brandstad finns också förmodade runor, men någon tydning har

inte skett. Altaruppsatsen är från 1600-talet och en fattigstock från samma sekel. Idag bär inte längre socknen ansvaret för fattigvården utan är numera en kommunal angelägenhet. Kyrkogården är en kulturhistorisk plats där gravarnas inskriptioner och yrken minner om både stolthet och utveckling. Jordbrukare är vanligt i ett landskap där jordbruket länge sysselsatte nittio procent av vår landsända, men även hemmansägare pryder gravarna och visar på stoltheten av att äga sin egen gård. Något som i äldre tid inte var vanligt då godsens ofta ägde marken och frälsebönderna (Frälse: Adel) arrenderade gården. Vem skriver idag stolt Lägenhetsinnehavare på sin grift ...

På kyrkogården vilar lantmätaren S. M. Svensson som var verksam vid skiftet. I äldre tid fanns en ofta uttalad sägen att om byborna inte var nöjd med lantmätarens skifteskarta så gick han efter döden igen och rasslade med sina kedjor i rågångsen, gränslinjen av ägorna. Vi får hoppas att Svensson fick en trygg vila i sitt grifteställe, men att gravstenen av utrymmesskäl är flyttad, kan nästan ses symboliskt. Människor som Svensson bidrog till bättre levnadsförhållanden, men reaktionära krafter införlivade dem i spökhistorier.

Prästgården, invid kyrkan är en av Skånes äldsta bevarade och trots en decimering av antalet längor är den

mer än väl värd ett besök. Dess historia går tillbaka till 1600-talet då var den en fyr-längad gård med ett vårdträd på innerplatsen. Dagens bevarade långa härstammar från 1799. Flera längor revs under 1900-talet och 1947 övertog hembygdsföreningen prästgården. Prästgården visar upp en borgerlig prästmiljö, men har också rika samlingar från bygden och en särutställning om politikern och skolivraren Nils Månsson. Det är lätt att förlora sig i alla de intressanta detaljer som döljer sig i prästgårds-museet och avdelningen som är ägnad tyger och dräkter är enastående. Vilka tyger kan idag hålla både slitage och färger under hundra år eller mer?

Prästen i äldre tid var i stort både andlig och världslig herre och odlade den mark som fanns till prästhemmandet. Parallellsysslan som bonde upphörde 1910 genom pastoratsreglering. Tionde fick han från församlingen och det kunde både vara spannmål, men även smör, bröd eller en slaktad gris. Ofta var han också "läkare" i bygden och odlade medicinalväxter och annat för sockenapoteket. Med en skriande läkarbrist stod mycket till prästen, och som en kuriositet kan nämnas att man några decennier in på 1800-talet hade en snabbutbildning av präster i medicin, en medicinsk-teologisk utbildning, vid Lunds universitet. Läkarbrist och lång väntetid vid vårdcentraler är inget nytt fenomen!

Viktigt var också en långt äldre tradition med kloka gubbar och gummor i bygderna. De var förtrogna, en i byn och hade också tid för sina patienter. Deras insikt om exempelvis läkemedelsväxter var i stort lika stor som äldre tiders läkare och farmakopéer. Att man idag ser naturläkemedel vinna mark mot annan

medicin, och finner johannesört, salvia och vänderot som alternativ, är bara ett exempel över hur äldre tid binds samman med vår moderna. En kvinna i Brandstad, Hanna Jönsdotter, blev stämd inför tinget för vållande till annans död, då ett barn dog. Hon står antecknad som Barmorska och historien visar hur farligt detta yrke var. Hundra år tidigare skulle hon kunnat mista livet som häxa, då en änglamakerska använde örter som kunde ses som magiska. Skiljelinjen var knivskarp och födslar ofta förbundna med döden, men deras tjänster ivrigt brukade. De kallades även Jordemor och i en tid av skriande läkarbrist fick de sedan acceptans och avlägga prov inför Collegium medicum, den tidens Socialstyrelse.

Botaren Ture Larsson är i trakten känd som "Åsumspågen", men hans företrädare med samma epitet hette Lars Mårtensson och var bördig från just Åsum. Som klok botare hade Ture mycket att göra och hans förmåga att få kränka friska var vida omvittnad. Det finns inget

händer och utan ideella krafter hade mycket av vårt kulturarv gått förlorat. Utanför Brandstad ligger stora gårdar som vissa fortfarande har jordbruksmässig bäring. Med större brukningsenheter, och hårda krav från Jordbruksverket, krävs ständig nyorientering mot de grödor som för tillfället är gångse och som EU:s regelverk sått i den skånska myllan. Vägen mot Östra Kärrstorp går förbi en mängd gårdar och en av dem är Brandstadholm, strax nordväst om samhället med huvudbyggnad från 1802.

I vägkorsningen mot Vollsjö låg förr ytterligare ett skolhus. Mängden skolor förvånar inte då vi nu är i skolmannen Nils Månssons trakter. Araskoga mejeri står tyst och dess industriella epok är över. Mejeriverksamhet fanns i alla gårdar, men kom under 1800-talet att allt mer koncentreras till mejerier. Mejeriet i Araskoga blev ett andelsmejeri med sammanslagning av traktens bönder och bildades 1892. Förutom verksamhet i trakten exporterades smör till Köpenhamn och England men

även ost tillverkades. Järnvägen bidrog till att binda samman skånska orter med kontinenten och ytterligare vidga verksamheten. År 1964 bildades Skånemejerier, verksamheten koncentrerades och många mejerier, likt Araskoga, tynade bort. Av över hundra tidigare mejerier i Skåne står idag de flesta som industriminnen i landskapet och minner om stordriftens utveckling. Det är något sorgligt, något förgångligt över dessa fallfärdiga industrier som alla varit viktiga hållpunkter i orterna och som gett arbete till många. Under sen tid har man försökt att rädda en del av dessa tomma lokaler, men till vad? Människan är i stort orienterad mot arbete, fritid och handel i de större orterna och slutligen rämnar murarna och tiden förintar alla spår av det som en gång var Araskoga mejeri.

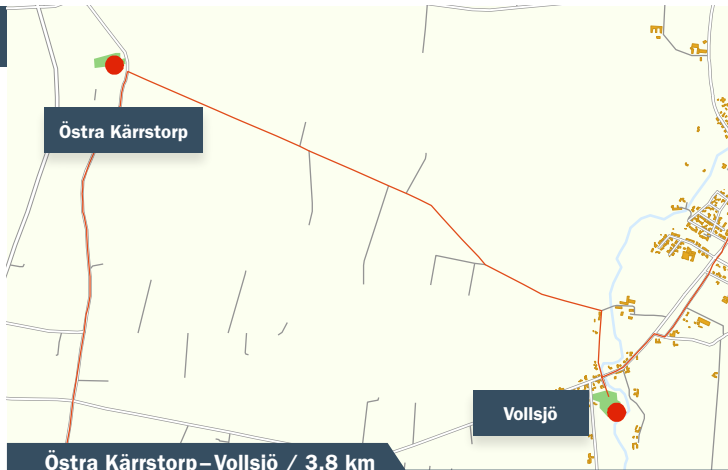
Vi skulle kunna räkna upp många skolhus längs denna vandringsled, och med risk för att bli tjugig bör nämnas det stora skolhuset som ligger åt norr innan byn. ■

bevis för att han gått i lära hos Mårtensson, men hans kunskap var lika vördad. Han lär ha sagt att "Tror ni mig så lägg en slant i mjölkakannan". Trakten har alltså förunnats med två "Åsumspågar" och det bådade gott för botarsuccessionen.

Ett anslag i denna guidebok har varit att reflektera över äldre tid, den tid som är vår och samtidigt blicka framåt. En vandring i olika samhällen, likt Brandstad, ger tydlig syn om en gradvis förändring. Det är tidigare verksamheter som försvunnit och där byggnaderna fått annan verksamhet eller blivit till privatbostäder. Liket en arkeolog ovan jord kan det vara spännande att söka spåren av

äldre verksamheter i falnade skyltar, inskriptioner eller kanske en handlares reklam som ännu finns bevarad. Allt bär sin historia och dessa verksamheter var en gång integrerade i byn och också platser där man socialiserade och berättade om ett bilköp, konkurser eller kanske moraliska förtrytelser.

Parallellt med nya landsvägen går den äldre och vi väljer den till näraliggande Östra Kärrstorp. Vi passerar en före detta skolbyggnad som numera i renoverat skick är lokal för ortens hembygdsförening. Planlösningen i byggnaden visar på den tidigare lärosalen. En kulturbyggnad som riskerat förfall har lags i de varsammaste

Östra Kärrstorp–Vollsjö / 3,8 km

1 : 80 000

9 ÖSTRA KÄRRSTORP

Längs den ringlande landsvägen ligger gårdarna i samlad enhet med närhet till kyrkan. På sin höjd tornar kyrkan och den sluttande begravningsplatsen är närmast en park. Vägnetet följer topografin och ger besked om höjdskillnader som i ett tidigare våtare landskap var avgörande för vägdragning. Ån meandrar fram mellan orterna och Vollsjö ängar är väl värt att stanna upp vid och känna av naturen och friden innan vi når det Vollsjö som kanske mer än annat blev rikskänt genom Frithiof Nilsson Piratens penna.

Östra Kärrstorp har verkligen karaktären av by och runt kyrkan ligger gårdarna tätt. På en karta från tidigt 1900-tal kan man se sju gårdar i kyrkans närhet och sedan ytterligare gårdar som strålar ut från byns centrum och är en tydlig karta över skiftets framfart. Kyrkan ligger vackert på en höjd och hade medeltida ursprung, men en ny ersatte 1846 den gamla. Den ivrige arkitekten och grekprofessorn Carl Georg Brunius lade även här sin hand över kyrkan. Det är svårt att begripa att han överhuvudtaget hann med sina antika göromål vid akademien i Lund. 1800-talet är århundradet då äldre kyrkor byggs till, eller ersätts med en ny och större. Församlingarnas välmåga

avspeglas i större kyrkor och med större avkastningar på jordarna kunde tiondet och donationer bekosta en ny kyrka. Taket var tidigare av bly, men blyet var under krigiska år mer användbart till kulor, så många blytak försvann istället in i muskötmynningar. Vid koret fanns tidigare en nedteckning om slaget vid Borst, men även om slaget vid Lund 1676 och Landskrona året därpå. Möjligtvis var det fortfarande danskar, som hade svårt att införliva sig i svenskt styre, som skrev ner raderna. Många präster hade också ovilja mot den nya riksordningen och valde färden över sundet för fortsatt dansk kyrkoordning. Kyrkan har bevarat sitt medeltida triumfkrucifix och även

ort man passerar på tio sekunder med bil, men för vandraren finns all möjlighet att söka sig runt bland kyrkans spännande inventarier, det vackra församlingshemmet, gårdarna i dällderna runt kyrkan, prästlönebostället, söka den tidigare banvallen och kanske även rikta blicken mot ett och annat skolhus!

Vägen mot Vollsjö går över Vollsjö ångar vars namn vittnar om sankas partier som gav god höskörd för djuren men även för torrverksamhet till bränsle eller gödning åt åkarna. Fuktiga partier kring ån har en rik flora och fåglar som nyttjar öppna vattendrag. ■

järnvägsstyrelsen. Järnvägen bidrog också till att vidga människors mentala gränser med influenser från orter långt bort.

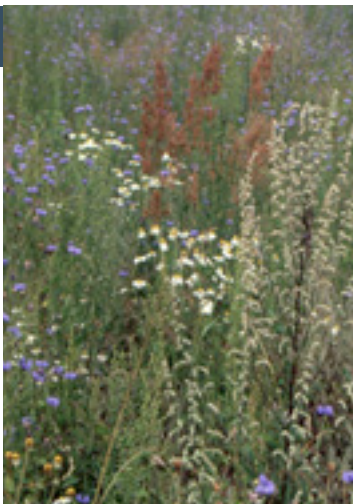
Kärrestorp kan också inordnas i den viktiga postverksamhet, som startade 1636 av rikskanslern Axel Oxenstierna. Postgången gick från Sjöbo, över Brandstad, Kärrestorp och vidare mot Hörby. Det visar att vägnätet är mycket gammalt och viktiga vägar och broar skulle underhållas av socknens bönder. Vägverket (Väggkassan) ser sin födelse först 1842 när staten successivt tar över samhällsmässiga saker som tidigare låg på socknen och byarnas ansvar. Östra Kärrestorp är en

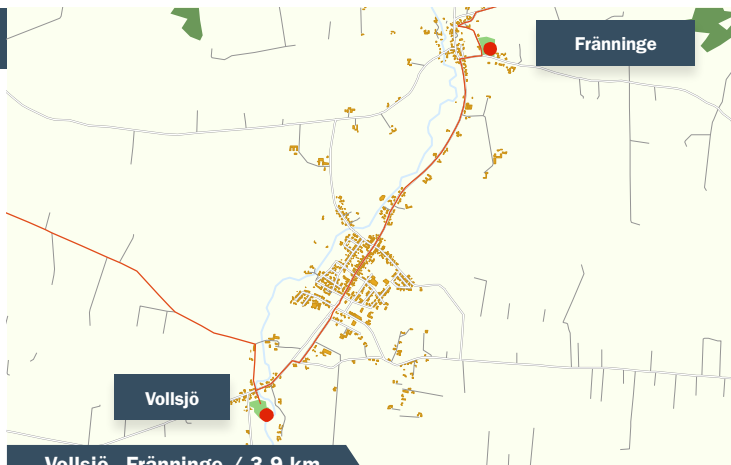

kyrkan ligger prästgården från 1800-talet som avlöst en äldre på samma plats. Namnet Kärrestorp kommer från kärr och syftar på den sankade marken runtom. Åt nordväst finns det än idag en mosse. Efterleden torp, syftar på nybygget och då det i trakten finns boplatser från stenåldern, och stensättningar från järnåldern, syftar säkert nybygget på när de första människorna slog sig ner i trakten. Mångfalden av järnvägsbanor blev också till en håll- och lastplats i Östra Kärrestorp och ingick i den 1865 startade Ystad – Eslöv. Närheten till Bjärsjölagård har varit avgörande för sträckningen, som gick mellan de stora godsens och vars ägare ofta satt i

dopfunten med bilder av Hubertus, jägarnas skyddshelgon. Hubertus såg enligt legenden ett kors i hornkronan och skonade djuret. Få jägare skulle idag följa hans fromma attityd. Från den näraliggande prästgårdsträdgården lät man ur ett acasiaträd snida en Jesusgestalt som idag pryder sakristian. Några onda andar hade man inte i den äldre kyrkan och sannolikt inte i heller i denna, då det på predikstolen från 1600-talet finns grimaserande ansikten som håller onda makter på avstånd.

Lundamålaren Fredrik Krebs har 1916 målat altartavlan i den vid tiden populära jugendstilen. Invid

Vollsjo – Fränninge / 3,9 km

1 : 115 000

10 VOLLSJÖ

Orten Vollsjo är samhället med sin kyrka, stationsområde, en större gård och ett torg som ger merkänsla till byn. Genomfartsvägen, och tillhörande gator ger i sina byggnader besked om många tidigare skilda verksamheter som fått träda tillbaka och efterlämnat tomma skyltfönster och vidare spår av det forna samhällets glansperiod som en knutpunkt i storslagna drömmar om järnvägen som ekonomisk bärkraft för samhället.

Fritiof Nilsson Piraten

Vollsjo är ett exempel i mängden där orten kommit med en större gård och där samhället etablerat sig vid ett torg eller där flera vägar korsar varandra. Med järnvägen kom sedan ny bebyggelse vid järnvägsområdet och i nutid har nybebyggelse delvis knutit samman orten. Vollsjo gods förknippas kanske mest med Frithiof Nilsson Piratens patron Esping, i fiktiv gestalt i boken Bock i örtagård, som den verkliga ägaren Ola Flygare, men gården har en långt äldre historia som sträcker sig tillbaka till 1400-talet. När Skåne 1658 blev svenskt, kom Vollsjo att bli ett av de så kallade Bornholmska vederlagsgodsen som byttes mot Bornholm. En ur släkten Bennet fick under 1700-talet lämna gården

utfattig. Han hade utan lov avverkat ekar som var fredade för det virkeskrävande alunbruket i Andrarum. Det var just under 1700-talet som Skåne var som mest avskogat och en viktig industri gick före även ett adligt namn. Huvudbyggnaden är från 1783, men ett flertal ombyggnader har ägt rum. Bevarade är de medeltida valven som undgått alla förändringar. På en äldre karta kan man se konturerna av en relativt stor park och i sen tid har restaurering skett med både allé och parkanläggning.

Kyrkan är från sannolikt 1100-talet och i romansk stil. Under 1800-talet uppfördes ett nytt torn och de båda korsarmarna. Fönstren ändrades till nygotik och spred

ljus till allt fler läskunniga efter skolornas införande. De romanska kyrkorna hade små fönstergluggar och i det skumma ljuset talade prästen till församlingen, ibland även på latin. Med större läskunnighet, och ljus från större fönster, kunde besökarna ta aktiv del i gudstjänsten. Det förgyllda altarskåpet från 1600-talet föreställer kanske Fransiscus och skåpet kom hit från Venedig. Funten är medeltida och ett från 1400-talet bemålat triumfkruisifix hänger i koret. Det flyttades 1908 till Historiska museet men kom efter vädjan tillbaka på 1970-talet. Som sig bör så fick under medeltiden ägaren till Vollsjö gods

sin förtjänta placering i kyrkan. I detta fall var det en kvinna, Anne Lang, änka efter Niels Brahe. Stenen bär renässansens alla tecken och förgänglighetssymboler var ofta ett skelett eller ett timglas över livets utmätta tid. Maken Niels Brahe kom i konflikt vid ett kungaval och miste därför huvudet i Köpenhamn. Även upphöjda adelsmän levde farligt om de satade på fel häst, eller fel kung.

Tidigare Järnvägsgatan, numera Storgatan leder vidare över ån och bron till det öppna järnvägsområdet med Piratenmuseet. Frithiofs far var stins i Vollsjö och trots

storheten som författare, valde man att i lönndom 1983 riva stationshuset. Piratensällskapet har värvat om bygdens son. Förutom museet i banvaktstugan finns också pumphuset kvar, där Bombi Bitt och Eli fick bannor av Jöns pumpare i Bombi Bitt och jag. Man delar också ut det prestigefyllda Piratenpriset. Platser och personer är många som införlivas i Nilssons böcker, men hans "pseudonymer" var nog lätt igenkännbara för ortens folk. Järnvägen, som danat ett senare Vollsjö, tillkom 1866 och stationshuset var bemannat till 1975. Längs gatan upp mot torget låg tidigare en mängd affärer

och hantverkare. Betrakta gärna husen så syns konturerna av tidigare verksamhet och kanske syns en ännu bevarad skylt eller inskription från svunnen tid. De äldre kvarnarna var viktiga instanser i en utpräglad jordbruksbygd och Vollsjö har sin Höländare. Vindmöllan är från 1800-talet, men flyttades in i Vollsjö 1906. Med sitt sädsmagasin och omgivande byggnader utgör det en fin inramning till övrig bebyggelse. Möllan har för alltid lagt sina vingor och dag är där café- och kulturverksamhet i byggnaderna.

Vid torget ligger Hotel Svea från tidigt 1900-tal som

Piratenmuseet

Brandstationen

avlöst ett gästgiveri vid torget. Bränder har härjat även i Vollsjö och avlöst byggnaderna. När järnvägen också användes av affärsresenärer var rummen på hotellet bokade, men Vollsjö är dag en ort vid sidan om större samhällen och det är svårt att nå turistströmmarna. Den pampiga byggnaden är ett naturligt blickfång vid torget och förtjänar sina besök. Här har sannolikt av skriftställare Nilsson många bägare tömts och gett upphov till illustra historier. Mittemot Hotell Svea var platsen för "Biertapparens hus" i Frithiof Nilssons roman Bokhandlaren som slutade bada. Romanfiguren Nils Alleroth beskrevs som att han "sov ruset av sig fyra gånger om dagen". Vid torgets norra hörn låg förr ett hus som Nilsson införlivade under namnet "Jerusalem", det övergivna huset betecknade den bibliska stadens förstörelse. Torget i övrigt, med sina omgivande affärer visar på hur ett samhälle etableras vid en naturlig samlingsplats, med skilda affärer, bank och ett café. En ICA-butik hålls vid liv genom trogna kunder som därigenom också skänker bygden

ett varaktigt kulturbidrag. Vid torget finns det all anledning att stanna till, ta en fika i i caféet med sin fina 1950-talsinredning och kanske i jukeboxen avlyssna ett vax av Elvis, Tommy Steel eller något annat passande. Att priserna nästan är jämbördiga med inredningen gör caféet till en ljuvlig plats att flyta bort i både tid och rum. Hur länge får ett av få bevarade caféer med genuin prägel finnas kvar? Ja, det står helt och hållet till oss besökare att avgöra! Samhället har också haft en biograf, och ända in i nutid en dansrotunda, men biografen är nedlagd och danspalatset förgånget av eldsvåda. I närhet till torgets södra del ligger en gammal brandstation med sitt bevarade torn för torkning av slangar.

Leden fortsätter mot Fränninge och ringlar sig fram som bara vägar gör när de andas en äldre tid utan hets och jakt på sekunder och minuter. För vandraren uppstår inga sådana problem och här finns all tid att betrakta landskapet, dess topografi och att landvägen följer naturens egen böljande form. ■

Pumphuset

Fränninge samhälle sträcker ut sig genom huvudleden, men med flera vägar i olika väderstreck. Avståndet mellan kyrktornen är inte stort och i jämförelse kan nämnas att det finns ca 1200 byar i Skåne och de flesta med en kyrka. Att samhället är en utpräglad jordbruksbygd visar sig i att Fränninge haft kontor för Jordbrukskassan och en övergripande bank för lån till bönder. Kyrkan ligger intagande på en höjd och med ett äldre vägparti i en ögla från byn och invid kyrkan. Trakten är tidigare sank och möjligtvis har det stått vatten i fördjupningarna nedanför. Kyrkan är från medeltiden men ombyggd 1868 efter ritningar av Carl Georg Brunius. Kyrkan är med sitt låga torn en byggnad som står på fast mark.

Dopfunten är kyrkans äldsta inventarie, medan triumfkrucifixet är från 1400-talet. Altartavlan är modern och utförd av den kände målaren Per Siegård. Som staty nedanför kyrkan står den i närbelägna Starraps by födde Nils Månsson. Han var jordbrukare, men också riksdagsman i bondeståndet. Sitt tillnamn "Ljusets bonde", erhöll han för sin strävan för tryckfrihet. Mest känd är han för sin kamp för allmän skolgång och han bidrog även med pengar för ett skolhus i Fränninge. Han gick bort 1837, bara fem år innan skolstadgan 1842 blev lagslagen, vilket resulterade i skolbyggnader i varje ort. Nils Månsson spred ljus över det fria yttrandet och i skenet rådde man också bot på århundraden av

Fränninge–Andrarum 17,8 km

1 : 229 000

11 FRÄNNINGE

Fränninge är en kyrkby i mängden, men med sin särpräglade historia, verksamheter och personer ur det förgångna. Här verkade den egensinnige lantbrukaren, politikern och skolvivaren Nils Månsson som tidigt insåg lärandets viktiga funktion, och genom sitt enträgna arbete bidrog till att upplysningen tog sitt fäste genom folkskolestadgan. Här levde också fiskhandlaren Tell som definierade sitt eget liv i den fisk han levererade...

Hårderup. Källan har varit en offerkälla och säkert en viktig del av livet i byn. Vid källan fanns också ett vad över ån som var stensatt för att kunna köra över med häst och vagn. I väghörnet mot Vallarum och Hårderup levde i ett hus fiskhandlaren Karl Tell. Han brukade till kunderna säga att *"På torsdag kommer jag igen med sill, om jag lever, annars kommer jag med torsk"*. Vilken fisk han slutligen levererade får vi lämna därhän!

Vid vägen mot Frenningeskog låg Klockaregården, men på samma plats byggdes 1913 kantorsbostaden, som från 1978 är församlingshem. En bit bort ligger prästgården från 1922. Den har föregåtts av flera andra, bränder på 1700-talet satte på kort tid elden i två föregångare, men en del är bevarad och även den på vägen mot Frenningeskog. De små gränderna kring korsningen mot Alestad och vid ån är väl värda att vandra. Beträkta äldre verksamheter som fortfarande är synligt i modernisering. I korsningen upp mot kyrkan ligger flera

skolbyggnader och den äldsta med huvudlängan mot vägen. Från statysockeln kan Nils Månsson betrakta skolbyggnaderna och arvet efter sin livsgärning.

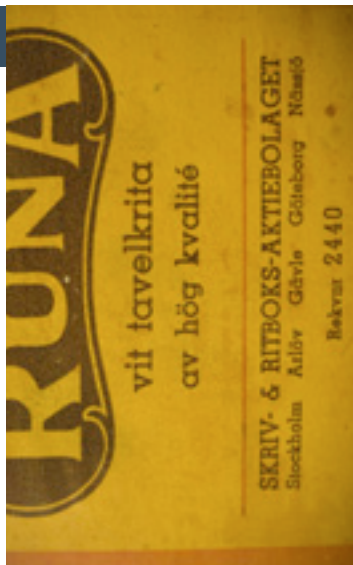
Vägnätet följer sin ursprungliga sträckning och närheten till Alunbruket gjorde att ägarinnan på 1700-talet, Christina Piper, krävde att bönderna i Frenninge skulle underhålla vägarna. Vandringleden går en bit mot Vallarum, för att sedan vika av vid gården Vallarumslund och vidare österut. Fabriken med sin bevarade skorsten är en stärkelsefabrik Den uppfördes 1906 och var i drift nära sextio år. Åkrarna ligger vackert gröna och avskiljs av låga stengården. Det är ett vackert inslag i landskapet, men minner också om all strävan att rensa markerna från sten för att kunna odla.

Näraliggande Vallarum är en av Skånes små byar och hade ursprungligen nio gårdar vid ån. Det är onekligen lockande att vika av en kilometer eller så för ett nytt, spännande samhälle. Varje ort är unik i sig, men

och begivenheter som gillen och dans var högtidsstunder som bröt den monotona vardagen. Allmogen missade aldrig en möjlighet till fest. Begravningar var också gillen där man festade ut den döde och mindes den i gott ljus. Livet och döden var alltid närvarande för folk och få och inte något man dolde. Utmed ån fanns även kvarnverksamhet och byn har haft två möl- lor, den ena en vattenkvarn och den andra en vinddriven "Holländare". Båda försvann 1925. Fränninge har också haft en helig källa, Klemenskällan, längs vägen mot

avsaknad av skriv- och läskunnighet. Att kalla Månsson för en skånsk företrädare för upplysningen är inte att ta i. Husen grupperar sig nedanför kyrkan och de har alla en historia. I korsningen mot Alestad låg ett mejeri med verksamhet till 1894. En krog fanns också i korsningen som kallades Tornbergs krog. I samma byggnad har det även varit café och bageri, och i angränsande lokaler snickeri. Vid ån mot Alestad låg vid sekelskiftet 1900 en dansbana som säkert lockade traktens människor. Livet i den äldre tiden var slitsamt

utvecklingen följer i stort densamma. Trakten är rik på stenmurar, äldre vägar, fågator där man tog ut djuren, omväxlande öppna och trädbevuxna hagmarker och inslag av bokskog. Vi viker av från leden och gör en avstickare till Heingeberg som kanske är ett av Skånes märkligaste minnesmärke över en människas tankar och gärning. På ett femtontal stenar kan man av bonden Nils Hallberg se inhuggna historier och bilder ur främst den bibliska berättelsen. Det finns också en sten som är hans eget släktträd och många med korta liv som visar på vid tiden graserande sjukdomar. Nils Hallberg ägde själv gården, och som en del av sina bibliska stenar, skapade han en Edens lustgård med rinnande vatten i trädgården. Stenen fick han från åkrarna och namnet i näraliggande orten Hallsberg visar på stenbunden mark. Nils gick ur tiden 1896, men har lämnat efter sig en rik framställning i ord

och bilder. Man vill beteckna honom som Stenmästare, likställd med övriga namn som smyckat kyrkor och annat i landskapet. Ansiktet i hans arbeten är inte schabloner utan förmedlar karaktärsdrag som än mer visar på hans skicklighet.

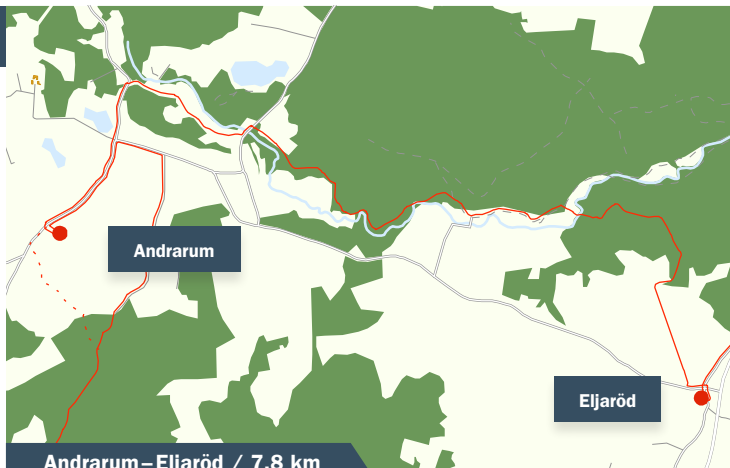
Hembygdsföreningen

vårdar hans livsverk, men det finns i gården också möbler, textilier och en skolmiljö. Av tidningen Land har stenarna rankats som ett av Skånes sju underverk, i samma division som Lunds domkyrka, Glimmingehus och Ales stenar. Det är en vacker inramning till ett enastående livsverk och att Turning Torso också finns med i den celebra skaran kan vi kanske bortse från ...

Vägen mot Andrarum går i kurvor över Skogåsa, Oremölan och Djurrödsgården, då som nu under Christinehovs omfattande markinnehav. ■

Christinehovs slott

Andrarum–Eljaröd / 7,8 km

1 : 100 000

12 ANDRARUM

Vandringen längs Verkeåns ravin är ett avbrott bland landskapets åkerstycken som breder ut sig som stora gula och gröna hav i siktytan. I ravinen spirar floran och öringar kämpar mot forsande vatten. Hallamöllan ger en stunds vila vid de mäktiga kvarnhjulen innan vi når fram till Eljaröds by med sin bebyggelse kring kyrkan och vägavsnitt som befriats från all rätning och passar sig bättre för vandrare än motorburen trafik.

Magasin, Andrarum

Med sitt låga torn och kraftiga korsarmar, är den vitkalkade kyrkan en byggnad som står fast på marken. Kyrkan är från 1100-talet och fick sitt torn först 1817. Kalkmålningarna är utförda av den så kallade Everlövmästaren som mest satt sitt avtryck i byn Everlöf. Bilderna föreställer bland annat evangelisterna Johannes och Lukas. Den vid slottet verkssamme grevinnan Christina Piper har donerat flera föremål till kyrkan, som altarpupp och predikstol, båda utförda av Johan Jerling. Den tidigare tornlösa kyrkan hade sin klocka fristående i en campanil, klockstapel. Christinas son, Carl Fredrik Piper, tog över Christinehof och lånade socknen pengar till restaurering av kyrkan. Som en

del i ombyggnaden beredd sedan plats i två gravvalv under kyrkan för höga tjänstemän vid alunbruket. Överbekydare Piper garanterade därmed de jordiska kvarlevorna efter sina anställda och en form av pension efter livet. Självt vilar han och modern i ett eget gravvalv i Ängsö kyrka. Helt nära kyrkan ligger prästgården och klockaregården som ramar in kyrkmiljön. Om man fått skavsår efter vandringen så är Andrarum rätt ställe att avhjälpa det. Söder om prästgården finns rester efter en sten-skodd källa vars vatten ansågs ha läkande verkan. Att vattnet ända in på 1800-talet hämtades för vigvatten båd gott för dess effekter. Källan är helgad till Sankta Bothilda och kanske syftar man på

övrig grönska. I en av flyglarna finns café och restaurang och de serverar gärna vilt, då man i omgivningarna har stora bestånd av bland annat rådjur. Att man i sen tid anlagt dammar runt slottet är egentligen en återgång till ett tidigare vattenrikare Skåne, och förutom kräftor, berikar dessa dammar också fågellivet och all annan fauna som söker vattendrag i ett efter skiftesreformerna vattendrainerat och stundtals sterilt landskap. Den vackra allén var inte bara en ståndmässig inramning till ett slott, utan även en maktfaktor i landskapet som signalerade överheten i en tid av strikta ståndsgränser.

Vägen till Alunbruket går över de tidigare arbetsbostäderna, där en av dem blivit till ett av Skånes trevligaste café. Byggnaden, och omgivande hus, är från 1700-talet och det är väl värt, styrkt av kaffe och kakfat, att vandra runt och se delar av en välbevarad bruksmiljö. Alunbruket ligger i anslutning till caféet och man vandrar över "Verkeån" som den kallas i folkmun. Det egentliga namnet är Skepparpsån, men industrin ändrade etymologin. Verksamheten startade redan på 1600-talet av en dansk adelsman som hette Jochum Beck. Han kom sedan i konflikt med svenskarna och bruket kom

Cafét

Christinehofs slott

syster Botilda som levde på 1200-talet, besökte Rom och var kunnig inom örtmedicin.

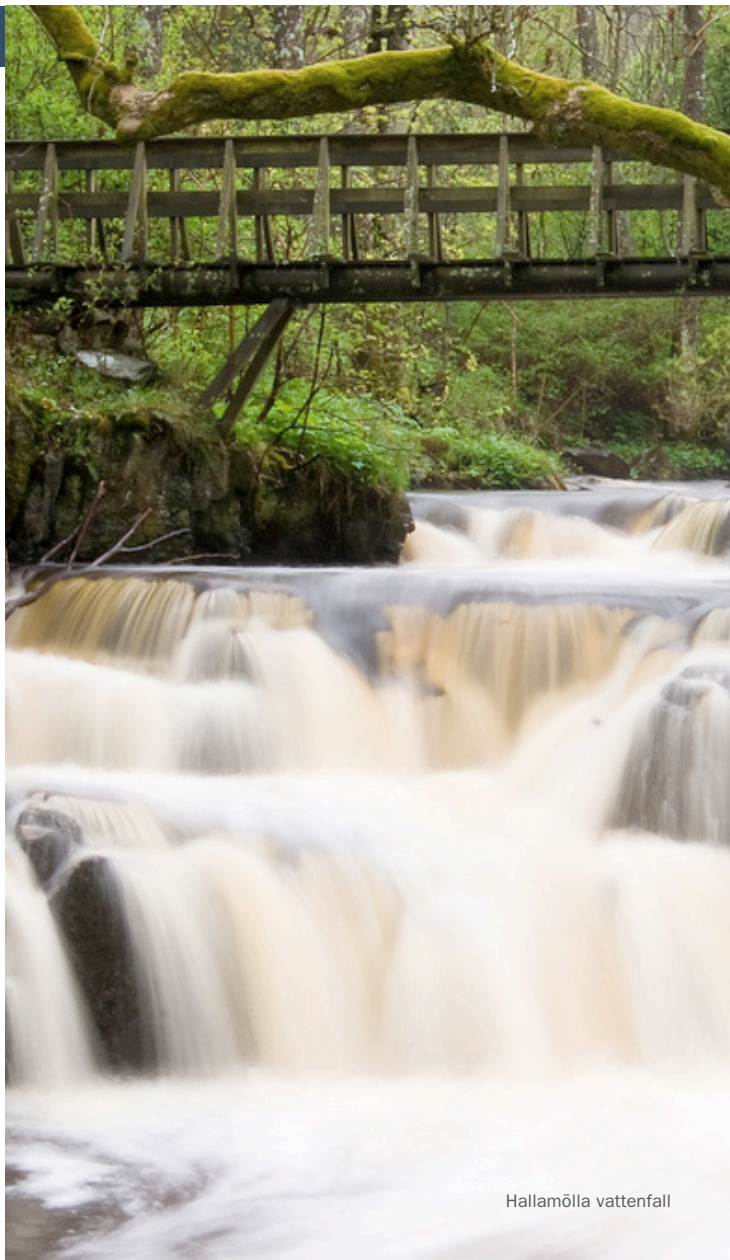
Det näraliggande Christinehof uppfördes under 1730-talet av Christina Piper efter att föregångaren, Andrarums gård revs. Stilen är barock och arkitekten var Georg Mockelten. Platsen är inbjudande och flygelbyggnaderna öppnar sina utsträckta armar och bjuder in till slottets inre. Taket är ett mansardtak, ett brutet tak och har fått sitt namn efter Jules Mansard, verksam arkitekt hos Ludvid XIV. Den vackra och av generationers steg nötta trappan är troligtvis ritad av hovarkitekten Carl Hårleman. Som ett levande museum kan man ta del av slottets vackra tapeter, det intarsiaprydda ekgolvet och skilda möblerade rum. På väggarna hänger även släktporträtt och då

även av Christina och hennes make Carl Piper. Som hög militär i Karl den XIIs armé, blev han tillfångatagen i Ryssland redan 1716 och dog i fångenskap. Christina levde som änka nästan fyrtio år och lyckades efter förhandlingar få hem sin make, som saltades ner, placerades i en kista och slutligen begravdes i Ängsö. Under en period anordnades här utomhuskonserter och bland musikerna kan nämnas Bob Dylan, Elton John och Bryan Adams. Vår egen Ulf Lundell trivs som veterligt bäst i vårt skånska landskap och var en av musikerna på listan. Christinehof är idag en Eko-park som visar på slottets inverkan i landskapet, dess vidlyftiga skogar och en trädgård med vandringsleder. Dess ursprungliga franska park är idag i stort en romantisk park med välvda gångar och olika gröna rum ibland

sedermera över i den driftiga Christina Pipers ägo. Det är under denna tid som bruket upplever sina stora framgångar, med start 1725. Sedan dess har det varit familjen Piper som ägt bruksmarken. Det första man ser när man vandrar in i bruksområdet är ett stort magasin i sten. Det var i äldre tid en handelsplats där arbetarna kunde handla varor. Den sinnrika Christina lät trycka upp egna "sedlar" som mot innestående lön kunde lösas in i handelsmagasinet och arbetarna var bundna att handla hennes varor. Bruksplatsen öppnar upp sig och de röda högarna är restprodukter från alunbränningen. Alunskiffer hackades, brändes, koktes till lut, kristalliserades och packades på tunnor för vidare skeppning på ån ut till havet vid Haväng. Alun är ett dubbelsalt (kaliumaluminiumsulfat) som användes för garvning av hudar, till en bättre skrivyta på papper och infärgning av tyger, men även som en desinficerande och blodstillande medicin. In i modern tid har

alunstift använts för att stilla blodet efter exempelvis en misslyckad rakning. I det stora bruksområdet finns brytplatser, både som dagbrott ovan mark och gruvhål, rester av Pannhuset där man kokte luten och även sinnrika kanaler i sten för forslandet av luten. Alunbruket var tidvis Nordens största industri och sysselsatte hundratals arbetare och med egen sjukvård, daghem och annat som mest liknar modernismen tvåhundra år senare. Verkalinjen var en gräns som gick i en tvåmilsradie runt Alunbruket och ingen fick ta skog inom denna gräns. Verksamheten var ytterst virkeskrävande och att Christinehof idag är en eko-park, kan ses som en total kontrast till alunbrukets skövlande av skog. Vegetationen är präglad av verksamheten och det växer mestadels blåbär, lingon, ljung på marken, men även smultron och buskstjärnblomma. Inslag av kattfot finns i mindre bestånd. Verksamheten upphörde 1912 och en tid därefter använde man slaggprodukterna till färgpigment till rödfärg.

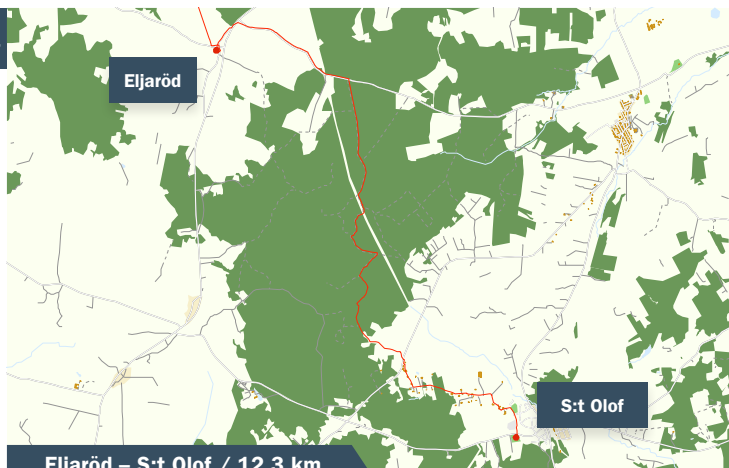
Hallamölla vattenfall

Vandringsleden följer Verkeån och går i riktning mot Hallamölla vattenfall. Längs ån fanns tidigare flera mindre industrianläggningar som nyttjat vattnets rörelse. Tidigare har vattenståndet varit högre och på vissa platser, speciellt vid Alunbruket, kan man i branterna föreställa sig den tidigare vattenmängden. Det har funnits ett färgeri, där man använde vattnet vid infärgning av tyger, några mjölkvarnar och en så kallad vadmalstamp för att bereda ylletyger.

Hallamölla består av fem olika forsar där vattnet koncentrerats för att vinna kraft för kvarnhjulen. Högsta höjden är 23 meter. Med viss blygsamhet kan vi skåningar också åberopa våra vattenfall. Om vattnet forsar nedströms så arbetar sig öringen uppströms och det är en märklig syn att se fiskarna närmast upphäva naturlagarna. I det rena vattnet trivs också bäcknejonöga och stensimpa. Kungsfiskare, strömstare och stensimpa är några fågelarter som finns längs åns dragning. Vegetationen består mest av lövskog, men har även

en rik flora som bland annat består av aklejruta, midsommarblomster, lundviol, tandrot och doftande ramslök i de fuktigare partierna.

Hallamölla omnämns första gången 1491, men nuvarande kvarnhuset är från 1850-talet, men även yngre byggnader finns på samma plats. Rörelsen lades ner 1950 och vårdas idag av hembygdsrörelsen. På höjden ovanför kvarnen ligger ett stort hus från sent 1800-tal. Det byggdes av handelsmannen Thomas Nilsson och hans mor Anna "Stampa" har i huset drivit detaljhandel och hon var vida känd. Hon hette egentligen Anna Andersson och gick i byxor, svor, rökte cigarr och drack cognac med familjen Piper. I en tid av strikta könsgränser måste hon ha varit ett säreget inslag i bygden. Huset, med veranda och trädgård, är en vacker anläggning. Leden viker över höjden av mot Eljaröd och vi når kyrkbyn över en öppen hed med öppna åker- och betesmarker. Från Verkeåns lummiga omgivningar vandrar man mellan "landskapen" och där naturen själv sett sig lämplig för olika ändamål. ■

Eljaröd – S:t Olof / 12,3 km

1 : 245 000

13 ELJARÖD

Vandringsetappen mellan Eljaröd och Sankt Olof går på avstånd förbi Mariavalls kloster (men är väl värt ett besök) och vidare över ett landskap som i delar andas en äldre tid. Attusa och Rönnebröd är två byar på etappen som visar på ett Österlen där lugnet råder och charmen är bevarad. I fonden på vandringen väntar Sankt Olof, ett samhälle med lång kyrklig kontinuitet och spännande historia.

Hallandolia

Namnet Eljaröd finns belagt redan 1309 och efterleden "röd" står för röjning, att man röjt för boende. Vi får inte glömma att landskapet var mer besogat vid vikinga- och tidig medeltid och att en röjning av skog och sten kan bidragit till namnet. I området finns stensättningar och domarringar som sannolikt vittnar om bosättningar under bronst- och järnålder. På en äldre karta kan man se hur byn ligger i en samlad bebyggelse runt kyrkan. Enskiftet infördes 1816 och då räknas mängden gårdar till 21 stycken. En handfull av dess fick bli kvar medan resten flyttades ut. Dagens Eljaröd är också präglad av senare bebyggelse som löper utmed den gamla landsvägen från Andrarum.

Genom byn slingrar sig fortfarande ett vattendrag och en kvarn från 1700-talet finns kvar. Vägnätet är detsamma som i äldre tid och att man valt att dra den stora landsvägen utanför, har bevarat byns karaktär. Vid kyrkan ligger små- och mellanskolan som uppfördes 1847. Placeringen av skolor nära kyrkan är vanligt i en socken. Det finns också en storskola från 1918 och mängden skolor visar på skolreformen som tog avstamp 1842. Med ingång från kanten på huset fanns en affär i Eljaröd. Den var verksam mellan 1870–1960 och man kan ännu se konturerna av en äldre verksamhet. Det har också funnits lokal förening för spannmål, mekanisk verkstad och annan

verksamhet i byn. Vid kyrkan går en liten och ursprunglig väg, som ger besked om hur det äldre vägnätet ringlade genom byn. Bland byggnaderna finns församlingshemmet och andra byggnader som visar på tidigare verksamhet. Ingångar på kanten av en byggnad är en god indikation på att det tidigare varit en affär. Vackra dörrar på husen gör sig vackert på bild och motiven i Eljaröd är många, Den tidigare lanthandeln vid landsvägen är numera för konsthantverk, och en gård snett emot är galleri. Det är trevligt att se

avlösande verksamheter som skapar både liv och karaktär i byn.

Kyrkan är från 1200-talet och med sina vitkalkade murar, sitt tegeltak och röda spira en vacker byggnad. Stenmurarna runt kyrkan ramar in kyrkan och kyrkogården. Inventarier som predikstol och altarpopsatsen är arbeten från 1600-talet medan dopfunten och en madonnanfigur är från 1200-talet. Det är väl värt att vandra runt i byn och se spåren av både utveckling och avveckling.

Förändringens vindar blåser ibland som en lätt bris och ofta likt en orkan och man gläds åt att vinden inte fått fullt fäste i Eljaröd, med mycket att betrakta och begrunda.

Leden korsar väg 19 och vi rör oss på mindre vägar österut mot Sankt Olof. Men vi skall inte långt innan nästa sevärdhet visar sig. Väljer man att vandra lite norrut från leden, där stora vägen går, hittar man en iordningställd så kallad brydestuga, där man i äldre tid beredde

lin för beredning till bland annat rep. Idag växer lin på våra skånska åkrar, och där de blåa blommorna vackert lyser upp landskapet. Lin är en kulturgröda som också blir till linolja i färg och som används för att skydda trä från att torka ut mot sol och vind.

Vandringen tar oss över Eljaröds ångmark som var tidigare ångsmark i ett landskap där olika naturtyper skapade jordmån för den äldre tidens byar med djur, gödsel och jordbruk. Ångsmarken är kanske den del av landskapet

som mest gått tillbaka, men inventeringar av bevarad ängsmark visar på en stor atrikedom. Dessa marker har inte odlats upp och blivit opåverkade av näringstillförsel på kemisk väg. Ängsmarken i äldre tid utarmades successivt på näringsämnen och ett sätt att tillföra ny näring var genom inplantering av träd, så kallad löväng. Löven föll ner och gav näring till marken och kunde också användas till djuren som lövtäkt. Dessa ängsmarker användes av byn samfällt för slåtter, något som gick tillbaka när djuren ersattes av maskinella fordon. Skåne har haft många naturtyper och gradvisa övergångar med bland annat grundvattensänkning har ändrat mycket av landskapet under tvåhundra år.

Några kilometer från Eljaröd passeras Tjörneröds mölla som haft sin kvarndrift från ån. Västerut ligger Maria-vall som är ett kloster, grundat 1991 och kyrkan invigd 1995. Klostret är ett Benedictinerkloster för nunnor och man följer den helige Benedicts regel, skriven på 500-talet. Klosterlivet

präglas av bön, arbete och studier i det andliga. Ett Benedictinerkloster grundades för 900 år sedan i Lund, Allhelgonaklostret, nordöst om nuvarande Allhelgonakyrkan. Efter reformationen tog det ända in på 1900-talet innan klostren kom tillbaka till Skåne. Det finns möjlighet att ta in på klostret för övernattnings och man kan även beställa mat. Klostret och omgivningarna är fridfyllda och ett steg bort från en hektisk och fullbokad livskalender. Vi passerar Attusa by med bevarade hus och gårdar. På ett hus vid vägen har man glädjande satt upp en skylt som berättar att huset varit skola under 1800- och 1900-talen, men nu privatbostad. Det är en välgärning att lyfta fram ortens byggnader och på så sätt dela med sig av byns historia. Vi vänder tillbaka några sekel och släpper in lantmätaren Johan Lorentz Gillberg som 1767 genomreser Skåne och skriver om byn att den "Hafwa mager åker, god äng, anseilig bok, eke, surskog och torfjord". Surskog är säkert alskog och att man bröt torv i de sumpiga partierna förvånar inte. Torv

hade man främst till bränsle, men även till jordförbättring och årmiljoner av i sumpig mark nedbrutna växter blev ett komplement till djurgödsel. Attusa är en mycket vacker by, med både bevarade gathus, som gårdar i byn och de traditionellt utflyttade. Vill man ha fina bilder att lagra i datorn eller i minnet är det väl värt att betrakta dörrar, fönsterreglar, byggnader av korsvirke och tegel, eller att bara panorera vid vägskälet och se landskapets skilda skeenden genom ett sekel eller två. Betänk också att varje liten ort i stort varit självförsörjande och tidigare utan någon större kontakt med omgivande byar. Alla kände alla, men utanför sockengränsen var det sämre med minnet. Det kan också vara värt att visa på den stora insikt man hade i äldre tid av att läsa av naturens gåvor. Det handlade inte om ett romantiskt sätt att se på naturen, utan vad den kunde ge för överlevnad och hur mycket man kunde ta för att överleva. Begreppet ekologi fanns inte för de som i äldre tid levde i exempelvis Attusa, men de var nog mer ekologer än vi ofta är idag!

Innan vi når Sankt Olof passerar vi en liten by till namnet Rönnebröd och även det en liten pärla med ålderdomlig bebyggelse. Inbäddat i bokskog och med vägar så kurviga att de närmast är skapade för vandrare.

Attusa och Rönnebröd är två byar på avstånd till de stora turiststråken som satt Österlen på kartan som Kivik, Brösarp och Haväng, för att nämna några. Men Österlen är så mycket mer och det är väl värt att göra sina egna upptäckter. Områdena runt Sankt Olof är skogrika, och lövskog, med under våren bäddar av vitsippor, gör det till en naturskön upplevelse. Som på så många andra platser under ledens vandring kan man avvika från sträckningen och göra sina egna nedslag i den omväxlande skånska naturen. ■

Byggnaden från år 1900 är idag privatbostad och som sig bör med adress Järnvägs-gatan. På samma gata har det också funnits en poststation med tillhörande telefonväxel. Tron har varit väl befäst i orten och förutom sitt helgon har det vid Byvägen även funnits en Godtemplarsal som uppfördes 1910. I folkrörelsernas tid, sent 1800-tal, växte det fram även frikyrklig verksamhet. Vid Byvägen låg också ett bryggeri med tillhörande skjul för de hästar som skulle köra ut drickat. Huset från 1902 är kvar och man kan se den tidigare användningen i husets disposition.

Vägen mellan stationsområdet och kyrkan är full av byggnader som varit affärer av skilda slag, men som ofta

Vi når Sankt Olof från norr och vi vänder på historiens kronologi och startar vid järnvägssamhället för vidare vandring upp till kyrka och källa. Järnvägen kom till Sankt Olof i slutet på 1800-talet och gav upphov till persontrafik, men även skilda näringar kunde utnyttja transportmöjligheten. Vissa linjer kunde exempelvis säkra ekonomin med bara sockerbetstransporter. Man har tidigare brutit torv i omgivningarna och haft en linbana från Gedingmosse in till spårområdet. Denna säregna skapelse revs 1934, men visar på ett i mängden av exempel hur järnvägen användes.

För alla försäljningsresanden, men även för allmänheten, fanns ett järnvägshotell.

Kivik

S:t Olof

Eljaröd – S:t Olof / 12,3 km

1 : 300 000

14 SANKT OLOF

Vandringsleden slutar (eller börjar) i Sankt Olof. Samhället har lång kyrklig kontinuitet, ett helgon som valde Sankt Olof till en av sina dödsorter, göt sitt blod och gav orten dess namn. Källan är bevarad med möjlighet till offer, men Sankt Olof är också ett samhälle som i industrialismens anda omformades till en modern järnvägsort. Bevarade byggnader är en karta över samhällsutvecklingen och det är väl värt att speja efter fattighus, stationsbyggnad, järnvägshotell och mycket annat.

Fattigstugan

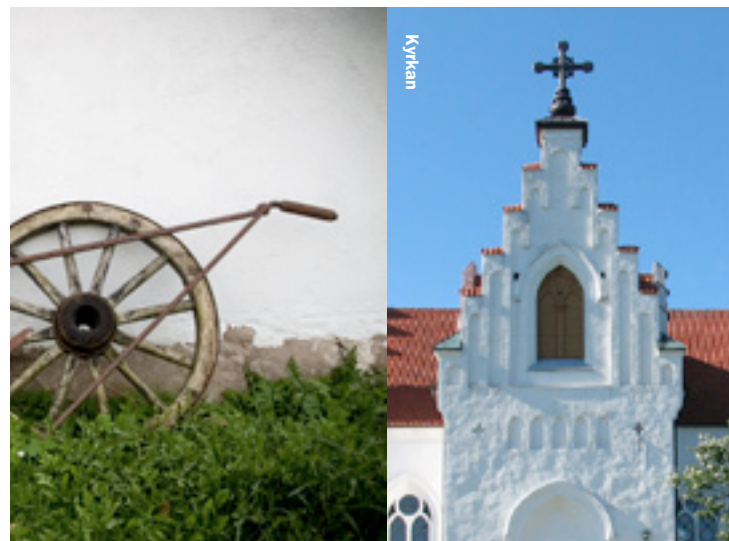
gått förlorade i handelsdöden. Nära korset ligger det tidigare mejeriet, var byggnad i kraftig gråsten känns tidlös i sitt utförande. En väl fungerande ICA-affär är en viktig nod i ett samhälles välmåga och en plats för samtal om att allt nog var bättre förr! I en liten samlad enhet ligger Skolhuset, med Byastugan och fattighuset från tidigt 1800-tal. Bakom fattigstugan ligger två skolhus och med lärarbostaden i mitten. Vid vägen mot Rönnebröd ligger en vindmølla från 1847 och ortens idrottsplats.

I en tid utan sociala skyddsnät, stod välgörenhet till det socknen och kyrkan kunde erbjuda, och i svåra tider var det ofta en marginell insats. Sjukvården var likaså något

som ofta utgick från de som privat erbjöd sina tjänster. En av dessa var Mor Anna som var en klok gumma i trakten och som erhöll förtroende av de hon besökte. Hennes behandlingar stod till Kampferbrännvin, Dyfvelsdroppar och Hoffmans droppar, alla tre vanliga i äldre läkekonst. Dyfvelsträck (Djävulens exkrementer) utvanns av saften ur vissa växter och visar i sig att läkekonsten ofta hade magiska inslag. Mor Anna tycks ha varit specialiserad på sensträckningar och hennes botemedel för detta var härsket igelkottsfett! I just detta fall kan det vara skönt att tänka på de moderna apotekens framväxt. I närheten till kyrkan ligger prästgården från 1935, men den har haft föregångare som elden tagit.

Likt en bondgård, var prästgården i äldre tid ofta fyrlängad och med tillhörande mark. Någon har påtalat att prästen i äldre tid var en ekumenisk bonde, och kanske kan man se det så. Sankt Olof hette i äldre tid Lunkende och hela orten har fått namn av norske kung Olov Haraldsson som blev helgonförklarad efter sin död och som helgas Olofsdagen, den 29 juli. Kyrkan är medeltida och har mycket bevarat från äldre tid. Då strömmen av pilgrimer tilltog, byggde man ut kyrkan under 1400-talet. Det har

funnits nio altare som man kunnat offra till och platsen blev en välbesökt pilgrimsplats. Vill man betrakta ålderdomlig graffiti, kan man på pelaren i kyrkans mitt se inristade pilgrismärken. Mest framträdande är helgonet själv i en träfigur med en yxa i sin hand. I äldre tid skulle man ta av silveryxan, stryka den nio gånger på den sjuka delen och sedan var man frisk. Man kan än idag ta av yxan, men det är numera en replik, och blir man ändå frisk, är det kanske en effekt av placebo! Altaret är

Kyrkan

en triptyk, tredelat, snidat i ek och där centralscenen upptar korsfästelsen. En åldrig dopfunt, flera bevarade altaren, väggmålningar, vackra sittbänkar och predikstol, förhöjer allt för den som vandrar runt i kyrkorummet. Ta gärna tillfället att pröva helgonets undergörande verkan och plocka yxan ur hans hand. Silver eller stål ... det gör säkert mindre. Tror man så tror man och även det är läkande.

På gångavstånd från kyrkan finns Sankt Olof gård med gamla anor. Gården tillhörde före reformationen kyrkan, men senare staten. Bakom gården ligger en offerkälla som var en del av hela Olofskulten och där man kunde offra det man ville. Det kunde vara pengar, men även en klick smör eller ett fläskstycke. Källan har enligt legenden uppstått

när Haraldsson var på fälttåg 1026 och stupade på platsen och ur hans blod uppstod källan. Det finns flera sådana platser i bara Skåne och kanske ett privilegium för ett helgon att stupa på mer än en plats. Hans sannolika dödsplats är annars, vid slaget i Stiklastad i Norge 1030, och han fick sin grav i Nidarosdomen i Oslo.

Kring källan finns även andra mindre källor som använts för skilda bruk. Än idag kan man hitta mynt i källan, men som civiliserade nutidsmänniskor slänger vi kanske inte en baguette i det klara vattnet. ■

Sankt Olof i Sankt Olof

Stenkällan

Dotted lines for note-taking.

Dotted lines for note-taking.

FOTO / BILDER:

MATZ JÖRGENSEN 18:2, 24, 31, 34, 35:2, 36, 38, 39, 40, 43:1, 44, 45, 47, 48, 53:2, 54, 58, 63:2, 66, 69:2, 75, 76, 78, 80, 81:2, 82, 85, 86, 87, 89, 90, 91:1, 98, 104, 111, 112, 113:1, 115:2

MAGNUS BERGSTRÖM 1:2, 12:1, 15, 16, 20:1, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 49, 50, 51, 62, 68, 69:1, 70, 92, 96, 101, 107, 110, 120

MARTIN HELLRYD 59, 63:1, 81:1, 106

TOBIAS MYRSTRAND LEANDER 53:1, 57:1, 61

GÖRAN GUSTAFSON 10:2, 12:2, 20:1

BJÖRNSPHOTO 10, 52, 97:2

PIRATENSÄLLSKAPETS BILDARKIV 84

ANDREA KASLOFF LÖFGREN 67

ROLAND PALMQVIST 74

SIGFRID LUNDBERG 97:1

GREGER RAVIK 113:2

ERIK FROHNE 106

DAVID CASTOR 115:1

RON CHAPPLE 33

MIKAEL NYBERG 102

BENGT FLEMARK 41

GORAN GUSTAFSON 6

GOGO75 95

BRITT-MARIE SOHLSTRÖM 71

MARI JENSEN 83

STOKKETTE 91:2

CYGOR6 20:2

MIA PALMQVIST 99

JUSTIN VALEMARK 35:1

JOHAN MÖLLERBERG 45:2

FABRICE MICHAUDEAU 8

MIKE POWELL 12:2

DAVID WIBERG 73:2

AVIKING 55:2

BILDER OMSLAG: Framsida (övre) **GPOINTSTUDIO** nedre: **M BERGSTRÖM**
Baksida: **SPECTOCCASIO**

MATZ JÖRGENSEN

har läst kulturhistoria vid Lunds Universitet. I sina böcker har han beskrivit Carl von Linné, landskapshistoria och allmän skånsk historia. Matz håller även guidade föreläsningar bl.a. om Skånes gästgiverier.

MARTIN HELLRYD

är ekonom och kulturanalytiker från Lunds Universitet. Martin har varit projektledare för Vandra i Skåne – ett samarbetsprojekt mellan Leader regionerna Lundaland och Ystad – Österlen.

Grafisk form och produktion: Bergström & Co. Lund (bco.se)

Foto/bilder: Se bildförteckning sid 121.

Kartproduktion: Stefan Lindkvist, Staffanstorps kommun

Karta sid 4-5, Kartadata ©Lantmäteriet, Gävle 2014.

Medgivande MEDGIV-2014-5-05319.

Kartor sid 22-104: Kartadata © OpenStreetMaps
bidragsgivare (www.openstreetmap.org/copyright)

Boken är tryckt på miljöcertifierat papper med miljöcertifierade metoder.

Tryck: CA Andersson & Co, Malmö.

På pilgrimsvägen mellan Lund och S:t Olof har pilgrimer vandrat sedan början på 1200-talet. Man kan förledas tro att en så pass gammal led är lite ledbruten, men så är inte fallet. Pilgrimsvägen mellan Lund och S:t Olof är i högsta grad en levande led, med en livaktig natur, kultur som historia. Leden löper genom ett landskap som förändrats över tid. Det kulturella, det politiska och det religiösa landskapet har skiftat liksom det agrara och industriella landskapet.

I alla tider har människor bott och verkat här; arbetat i sitt anletes svett, roat sig på fest och marknad, oroat sig över vädrets makter såväl som mer världsliga krafter, men även helt säkerligen förundrats över det omgivande landskapet. I kulturhistorikerns Matz Jörgensens förträffliga sällskap kan du bege dig ut i tid och rum längs pilgrimsvägen. Fångas av naturens skönhet, förundras över historiens gång såväl som roas av de skrönor och berättelser som slår följe på vägen.

Besök gärna www.pilgrimsvagen.se för mer information om pilgrimsvägen mellan Lund – S:t Olof.

VANDRAISKANE.SE | PILGRIMSVAGEN.SE

